

RANKO STARAC

SAKRALNA ARHITEKTURA SREDNJOVJEKOVNOG VINODOLA

Ranko Starac
Frana Kurelca 6
HR 51000 Rijeka

UDK:726.5.033(497.5)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2000-09-11

Autor iznosi arheološke, topografske i dostupne povijesne podatke i činjenice o stanju, očuvanosti, broju, položaju i kulturno-povijesnim karakteristikama srednjovjekovnih crkava na tlu Vinodola, odnosno područja današnjih općina Crikvenica, Novi Vinodolski i Općine Vinodolske. Uzgred spominje i ostatke crkvice na području koje je nekad pripadalo vinodolskim općinama, a danas su to dijelovi Gorskoga kotara. Nakon uvodnog razmatranja stanja istraženosti i položaja kasnoantičko-ranokršćanskih lokaliteta te pitanja postojanja ranosrednjovjekovnih opatija, prelazi se na opise zatečena stanja sakralnih arhitektonskih spomenika. Vremenski okvir rada čine spomenici nastali između 12. i 16. st.

Ovim radom autor nastoji popuniti objavljene informacije o broju i stanju većine zatečenih srednjovjekovnih crkvice na tlu Vinodola. Razmatra pitanje gustoće i položaja antičkih i kasnoantičkih nalazišta te mogućih ranokršćanskih bogomolja. Zatim slijedi opis razdoblja povijesne praznine između 7. i 12. st., što tumači kao vrijeme usporene i nedjelotvorne kristijanizacije ovog dijela Banske Hrvatske, o čemu svjedoči izraziti poganski karakter onodobnih starohrvatskih grobalja. S osnutkom Krbavske biskupije, odnosno polovicom 12. st., započinje sustavan proces izgradnje crkava pa je u iduća dva stoljeća zapravo i dovršena izgradnja većine danas poznatih sakralnih objekata. Sve gradnje karakterizira rustičnost izraza i relativno skromna graditeljska vještina bez izraženih kvalitetnih radova u oblikovanju kamene skulpture. U drugoj polovici 14. st. započinje izgradnja crkava u gotičkom stilu. Taj tip gradnje traje sve do početka 16. st. kada je zbog ekonomske, političke i sigurnosne krize uzrokovane turskim provalama te izmjenom dijela pučanstva došlo do opće recesije i prestanka izgradnje crkava.

1. *Uvodne napomene*

Arhitektonski spomenici srednjovjekovnog doba, pa tako i sakralni objekti, najslabije su istraženi segment kulturne baštine Vinodola. Poradi stjecaja

niza nesretnih okolnosti ovaj dio sjevernog primorja bio je desetljećima nedovoljno istražen ili je bio površno obrađivan u člancima ili sintezama općepovijesnoga karaktera.¹ Ovaj rad nastao je kao rezultat višegodišnjih terenskih obilazaka svih arheoloških lokaliteta na području Hrvatskog primorja pa su usput bilježeni i podatci o ostacima srednjovjekovnih crkvice. Ne donosimo konačan popis svih sakralnih objekata budući da su neki već odavna nestali s lica zemlje, a neki su naknadnim graditeljskim intervencijama posve izmijenili obličje. U radu su uz nezaobilazna kazivanja i sjećanja mještana iskorišteni i raspoloživi objavljeni povijesni podatci, no u pravilu povijesna vrela šute, odnosno nisu sačuvana za velik dio sakralnih objekata nastalih prije polovice 15. stoljeća.² Biskupske vizitacije po Vinodolu mnogo su kasnije obavljane nego npr. na susjednom otoku Krku, a i one iz kasnijih stoljeća ne pružaju odviše podataka o stanju i inventaru pojedinih građevina. Ovim radom želimo dati poticaja budućim istraživačima na upornom putu iščitavanja pisanih vrela, kako bi se mogla načiniti konačna sinteza o stanju srednjovjekovne sakralne baštine, o njezinim počecima i razvoju.³

Zemljopisni okvir rada čini područje užega, središnjeg dijela nekađašnje župe Vinodol (poznate iz teksta "Vinodolskog zakona"), između Jadranova i Drivenika na sjeverozapadu do Sibinja, odnosno granice grada Senja na jugoistoku. Zbog rijetkosti i zanimljivosti navode se i položaji crkvice na području današnjega Gorskog kotara, odnosno dijelova koji su nekad pripadali pojedinim vinodolskim općinama. U nedostatku natpisa ili povijesnih vrela većina spomenika analizira se i okvirno datira po općim arhitektonskim karakteristikama uobičajenim za pojedina razdoblja. Ne spominjemo crkve građene nakon smrti Bernardina Frankapana, odnosno vremenski okvir zaključujemo s burnim razdobljem krize i intenzivnih provala Turaka krajem prve četvrtine 16. stoljeća.

---

2. *Tragovi kasnoantičko-ranokršćanskih sakralnih zdanja*

O kasnoantičko-ranobizantskom povijesnom razdoblju na području Vinodola znamo veoma malo. Vinodol su od rane antike uzdužno presijecale dvije usporedne cestovne komunikacije, a raspored priobalnih malih naselja

---

¹ R. MATEJČIĆ, 1987. Primjerice str. 17: "...u arhitekturi Vinodola nije bilo moguće registrirati ni jedan predromanički i romanički spomenik".

² Katalog izložbe *Prošlost i baština Vinodola*, Zagreb, 1988.

³ Primjer sinteza koje su bile poticajne predstavljaju radovi M. Kruheka i Z. Horvata o sakralnoj baštini modruško-krbavske biskupije kao i rad E. Hilje o kasnosrednjovjekovnoj sakralnoj arhitekturi Paga.

upućuje i na intenzivno prometovanje morskim kanalom između kopna i otoka Krka, odnosno između dvaju urbanih središta, Tarsatike i Senije. Oba grada imaju posvjedočene tragove ranokršćanskih crkava, a sam Senj biskupskim je sjedištem. Brojni arheološki lokaliteti na priobalju egzistrali su u formi malih naselja, pristaništa i vojničkih postaja kontinuirano od rane antike do 7. stoljeća, o čemu svjedoče i brojni hidroarheološki nalazi.⁴ Spomenimo tek nalaze u uvalama Martinšćice, Žurkova, Sršćice, Bakra (*Volcera*), Oštrog, uvale Scott, Črišnjeve, Havišća, Kačjaka, Dramlja, Crikvenice (*Ad Turres*),⁵ Selca, Jesenove, Lopara, Povila do Klenovice i Kozice. Utvrđeni su kasnoantički objekti, zasad nedefinirane funkcije, na poluotoku Havišće (uvala Lokvišća podno Jadranova),⁶ na uzvisini Kotor povrh središta Crikvenice, na području utvrde Lopar u Novom Vinodolskom,⁷ kao i u sklopu ruševina razorenog autokampa u uvali Kozica.⁸ Uzduž unutarnje cestovne komunikacije Vinodolskom kotlinom tragovi kasnoantičke ili ranobizantske utvrde postoje na uzvisini Gradac (Petrov grad) iznad Bakarca, tragovi ranobizantskog refugijalnog staništa nalaze se u površinskim taložinama pećine Škrbina na vrhu gradine Škabac iznad Križišća,⁹ na dijelu gradine Sopalj (Sv. Kuzma) iznad Triblja, na području oko kaštela i ulice Dvorska u Crikvenici, na dijelu gradine Kotor iznad Crikvenice, na gradini Sv. Juraj između Selca i Bribira, unutar povijesne jezgre Bribira (*Varvaria*), te u dijelovima polja Pavlomir i Novljanskog polja.¹⁰ Sva spomenuta naselja ili utvrde imaju mogućnost međusobne vizualne komunikacije te se ondje mogao obavljati djelotvoran nadzor glavne trase rimske državne ceste kroz vinodolsku kotlinu, kao i nad obalnim naseljima i čitavim morskim kanalom te utvrdama i zakloništim na susjednoj obali otoka Krka (poput kastruma na Almisu - otoku Sv. Marko, male spekulje na Vošćici, utvrde nad uvalom Lončarica nedaleko Rudina i Sv. Petra podno Šugara, položaja "Opatija" i "Kloštar" kod Šila,¹¹ utvrde na poluotoku "Zidine" kod uvale Murvenica, Sv. Mavar iznad Vrbnika, utvrde na "Glavini" i naselja uz uvalu Ogrul i područje Vinca,¹² do glavnoga kastruma na Korintiji i kasnoantičkog grada u Bosaru.¹³ Spomenuti niz

⁴ M. JURIŠIĆ, 1989.

⁵ R. STARAC, 1991, 221-226.

⁶ A. JOVANOVIĆ, 1984.

⁷ A. FABER – R. MATEJČIĆ, 1963.

⁸ Lokalitet kasnoantičkog podrijetla teško je devastiran izgradnjom auto-kampa osamdesetih godina.

⁹ Kasnoantička i ranobizantska keramika nalazi se u površinskim slojevima ove arheološki neistražene pećine sa značajnim kulturnim slojem.

¹⁰ Spomenuti antički i kasnoantički lokaliteti ubicirani su tijekom terenskih obilazaka.

¹¹ Monografija *Šilo ko vavek vrti*, Turistička zajednica Šilo, Krk, 1999.

¹² Z. BRUSIĆ, 1989, 111-119.

¹³ Ž. TOMIČIĆ, 1996, 103-115.

ranobizantskih lokaliteta na ovom dijelu otoka Krka dio je složenog sustava kastrizacije dovršenog za Justinijanove uprave. Dio ovih lokaliteta sadrži i relativno jasne tragove crkvenih objekata, od kojih su neki impozantnih dimenzija, dok na susjednom kopnu tragova istovrsnih građevina nemamo. Treba napomenuti da je susjedna krčka obala posljednjih stoljeća bila vrlo slabo urbanizirana, dok se je na kopnu, odnosno u Vinodolskoj kotlini i Hrvatskom primorju razvio čitav niz naselja čiji je urbanistički napredak već odavna razorio tragove starijih arhitektonskih struktura (poput Bakra, Crikvenice, Selca, Novog ili Bribira). Naseobine na Sršćici (na ulazu u Bakarski zaljev) i Kostreni uništene su nenadziranom industrijskom izgradnjom u šezdesetim godinama. Mala spekula povrh Bakarca ostala je tek u slabašnim tragovima, a sakralni objekt – crkva Sv. Petra u podnožju – višekratnim je i nenadziranim obnovama postao recentnom građevinom. Arheološka istraživanja antičko-kasnoantičkog naseobinskog kompleksa uz uvalu "Lokvišća" u Jadranovu nisu pokazala tragove ranokršćanskih kulturnih građevina. Dijelovi prostorija bili su pregrađeni u starohrvatskom razdoblju (u 8.-9. stoljeću) za stanovanje i zaklon novim doseljenicima. Na mjestu višestrukim bedemima opasane prapovijesne gradine "Sopalj" uočavaju se tragovi obnove jednog dijela starijega suhozidnog bedema uporabom morta od morskog šljunka, pa je očito da je ta izvanredna nadzorna točka središnjeg dijela Vinodola bila bar povremeno zaposjednuta tijekom 6. stoljeća. Pod samim vrhom brijega nalaze se ruševine recentne kapele sv. Kuzme koja je izgrađena unutar ostataka jedne prostranije starije crkvene građevine, od koje je ostao trag dijela sjevernog bočnog zida u dužini od 9 metara, te dio ravnoga začeljnog zida. Zidna struktura tih ostataka (tanji vodoravno položeni lomljenac s obilatim žbukom) odgovara strukturama drugdje pouzdano utvrđenih gradnji "justinijanskog" doba. U okolnim gromačama nailazi se na ulomke tegula, a probni iskop na maloj ledini ispred crkve uputio je na tragove kosturnih ukopa. Ovaj lokalitet svakako će trebati istražiti s obzirom na moguće tragove iz ranokršćanskog ili starohrvatskog doba.

Podno opisanog lokaliteta, na Tribaljskom polju, nalazi se danas prostrana, u posljednjim stoljećima radikalno proširivana crkva sv. Marije, po kojoj je čitavo polje u srednjem vijeku nazivano Stomorino polje. S obzirom na od ranije poznate slučajne nalaze, ljeti 1998. arheolog Željka Cetinić poduzela je probno istraživanje ledine uokolo crkve. Rezultati radova potvrdili su postojanje starohrvatskog groblja s ukopima iz 10. i 11. stoljeća.¹⁴ Sjeverno zide crkve preslojava horizont s ranosrednjovjekovnim grobovima, pa će dileme o postojanju najstarije crkvene građevine uz koju se pokapalo i novodoseljeno, tek dijelom kristijanizirano hrvatsko stanovništvo, biti razriješene iskopavanjem interijera danas

¹⁴ Ž. CETINIĆ, 1998.

prostrane crkve. Zanimljiva je činjenica da svega nekoliko stotina metara sjeveroistočnije od spomenute lokacije, po kazivanju mještana i njihovu opisu pronađenih nakitnih predmeta, postoji još jedno starohrvatsko groblje, u neposrednoj blizini puta za Gornji Tribalj. U blizini ovog položaja uočavaju se na ledini tragovi kasnoantičke keramike, a terase napuštenih vinograda nose naziv "Kloštar".

Podno razvalina srednjovjekovnog grada Grižane, na odvojkju puta iz Grižana za Belgrad, postoji lokacija crkve (davno porušene) sv. Andrije. Izgradnjom kuća u neposrednoj blizini uništeni su tragovi nekoga antičkog zdanja. Na dubini između 80 i 120 cm ispod površine tla uočili smo arheološki horizont prepun usitnjenih ulomaka kasnoantičke keramike i građevne opeke. O odnosu srednjovjekovne crkve i starije građevine i njezinoj funkciji ne možemo bez istraživanja ništa određenije reći.

Posljednjih godina obnovljena je i vraćena funkciji srednjovjekovna crkva sv. Jurja na istoimenoj gradini, na dominantnoj točki između Selca i Bribira. Narodna predaja početke gradnje ove kasnije pregrađivane crkve pripisuje "Grcima". Izvorno prapovijesni, brončanodobni moćni bedemski opasač debljine (od vanjskog do unutarnjeg lica) od 1,5 do 6 metara, dobio je s vanjske strane u punom opsegu od više stotina metara dodatno s mortom građen prizid kojemu se vanjsko lice pruža u izlomljenoj (cik-cak) liniji, dok je unutarnje lice izvedeno u suhozidu zadržavajući liniju prapovijesnog izvornika. To je jedinstveni slučaj dobro očuvane prapovijesne fortificirane naseobine čiji su bedemi obnovljeni i dijelom rekonstruirani u razdoblju izmaka antike na području Vinodola.

Neki kasnoantički elementi zamijećeni su istraživanjem Radmile Matejčić na području utvrde Badanj.¹⁵ Riječ je prije svega o kružnom sustavu dvostrukih prstenastih bedema te cisterni zidanoj uz uporabu antičkih opeka. Međutim, istim istraživanjima nisu pronađeni tragovi kasnoantičko-ranobizantskoga pokretnog arheološkog materijala, već samo onog koji pripisujemo srednjem vijeku, i to razdoblju od 11. do polovice 14. stoljeća. Ulomci antičke opeke predstavljaju spolirani građevinski materijal. Veoma zanimljiv i komparativno još neproučen arhitektonski obris gradine Badanj ima najbližu, doduše površinom i izvedbom skromniju analogiju u zasada neobjavljenoj utvrdi na istočnom rubu Grobničkog polja, a tlocrtne analogije prepoznajemo na sličnim fortifikacijama langobardsko-ranokarolinškog kruga sjevera Italije. Ostaje otvoreno pitanje postojanja i položaja kapele koja je zadovoljavala duhovne potrebe posade na Badnju, no napominjemo da na obližnjem starohrvatskom groblju Gorica kod sela Stranče imamo jasan i vrlo dugotrajan poganski (kraj 8. i čitavo 9. stoljeće) horizont ukopa, koji odaje slabašne natruhe kršćanske kulture tek od 10. stoljeća. Ovime

¹⁵ R. MATEJČIĆ, 1978, 237-263.

je dijelom odgovoreno na pitanje nedostatka predromaničke arhitekture ili prateće skulpture u Vinodolu. Jednostavno rečeno, stanovništvo ovog dijela obale u vrijeme hrvatskih narodnih vladara nije bilo pokršteno.

Unutar povijesne jezgre Bribira – crkvenog središta Vinodola u srednjem vijeku – uočeni su po vrtovima i tragovi kasnoantičke, kao i ranosrednjovjekovne keramike. Nakon Drugoga svjetskog rata devastirano ranosrednjovjekovno groblje na predjelu "Štale" moglo je biti izvrsnim tumačem rane povijesti ovog naselja, koje spominje već car Konstantin Porfirogenet. Sačuvani skromni nalazi grobnih priloga – željezni nožići koji su ležali uz bok kostura (po sjećanjima prekopavača) opet upućuju na "poganski" horizont groblja u neposrednoj blizini naselja koje ima kakav-takav kontinuitet položaja i funkcije još od ranijih stoljeća antike.

Ulomci kasnoantičke keramike (uglavnom amfora) zamijećeni su i na nizu položaja u neposrednoj blizini mnogo kasnije izgrađenih srednjovjekovnih crkvice širom Vinodola. Najznačajniji kasnoantički fortifikacijski spomenik Vinodola, tvrđava Lopar na obali mora na rubu Novoga grada nepovratno je barbarskim aktom samih Novljana uništena miniranjem između dva svjetska rata. Ta utvrda s obzirom na svoj položaj i značaj određenoga zapovjednog središta morala je u sklopu zidina ili u blizini imati i kršćansku bogomolju. Mogući trag te bogomolje možda predstavlja položaj srednjovjekovne, višekratno obnavljane kapele sv. Marine na istoimenom otočiću. Ovdje je bio pronađen i poznati natpis (mramorna stela) iz razdoblja prve polovice 4. stoljeća. U žbuci među kamenjem zida kapele sv. Marine primjećujemo sitne ulomke sivkastog mramora kakav nalazimo na lokalitetima iz doba Justinijanove rekonkviste.

Na kraju, ovaj kratki osvrt na kasnoantičku topografiju Vinodola zaključujemo spomenom na niz rasutih stambenih građevina te brojnih ulomaka tipične kasnoantičke lokalne keramike, ali i ulomaka "češljasto" dekoriranih amfora, tipičnih za razdoblje 6. i 7. stoljeća, povrh srednjovjekovnog naselja Kotor – nad središtem Crikvenice. Uz ovaj položaj, eventualne tragove ranokršćanskih građevina treba očekivati na položaju crkve sv. Marije te kaštela na ušću Dubračine, odnosno povijesnom središtu Crikvenice.

3. O pitanju postojanja predbenediktinskih i benediktinskih opatija na tlu župe Vinodol

U "Vinodolskom zakonu" na više se mjesta spominju opatije, odnosno samostani.¹⁶ Međutim, budući da se konkretno ne spominje niti jedan red ili

¹⁶ I. OSTOJIĆ, 1964, 148.

crkveni titular, čini se da je riječ tek o formulaciji prenesenoj iz odredbi nekoga drugog zakonika. Na tlu srednjovjekovne župe Vinodol nema povijesnih spomena ranih opatijskih zajednica, inače brojnih na tlu Istre ili otoka.¹⁷ Benediktinski samostani na otoku Krku razvijaju se reformom starijih glagoljaških ili pustinjačkih opatija. Takva zasad jedina predbenediktinska opatija postojala je u gradu Senju, a njezina crkva imala je septum, tj. oltarnu pregradu s glagoljskim natpisom istovjetne forme poput "Bašćanske ploče". Nešto kasnije u Senju i okolici osnivaju se reformirani benediktinski samostani, a jedan je postojao i u Otočcu. Uz njih, neko vrijeme istaknutu ulogu u Senju ima templarski red.¹⁸ Najstariji povijesno potvrđeni samostani u Vinodolu osnivaju se jako kasno, tek na prijelazu 14. u 15. stoljeće, a osniva ih i podupire obitelj Frankapana dovodeći u Vinodol eremite sv. Pavla pustinjaka iz samostana pod Modrušem.¹⁹ Zanimljivo je da predaja spominje tek jedan benediktinski samostan zapadno od Rječine, odn. Sv. Jakova u današnjoj Opatiji, međutim on je zarana postao dijelom tada moćnog samostana Augustinaca u Rijeci – Sv. Vida. Doista, i terenska istraživanja ne daju nam nade da će se ikad pronaći tragovi najstarijih samostana, što se uklapa u već spomenutu činjenicu o poganskom – nepokrštenom karakteru Hrvata naseljenih u Vinodol između kraja 8. i kraja 11. stoljeća. S druge strane morskog kanala, uz istočnu obalu otoka Krka, imamo čitav niz sakralnih objekata na osami, ali i crkava u sklopu malih eremitaža, gdje nalazimo arheološke dokaze poput ulomaka kamene pleterne skulpture ranog tipa (s kraja 8. i iz čitavog 9. stoljeća) koji nam govore o obnovi i oživljavanju starijih ranokršćanskih bogomolja u tom razdoblju, što moramo tumačiti posljedicom snažnijeg djelovanja nikad ugasle krčke biskupije, čiji su svećenici očito uspješno obavljali misije na ovom dijelu otoka naseljenom u potpunosti novopridošlim Hrvatima. Prema starim piscima Vinodol je u ta vremena potpadao pod krčku biskupiju,²⁰ no ako su ti navodi istiniti, očita je surova činjenica da spomenuta biskupija nije od prvog vala avaro-slavenkih najezdi mogla imati niti je imala ikakva utjecaja na duhovno stanje pučanstva s kopnene strane kanala, jer bi o tome bilo materijalnih svjedočanstava. Sve opatije na krčkoj pak strani kanala bivaju polovicom 12. stoljeća obuhvaćene reformnim pokretom, prihvaćajući regule sv. Benedikta.²¹ Međutim, ni o tim reformiranim benediktinskim opatijama u Vinodolu nema ni traga, kao što nema tragova crkvenih građevina predromaničkih ili ranoromaničkih stilskih karakteristika. Na

¹⁷ M. BOGOVIĆ, 1993, 63-77.

¹⁸ N. KLAJIĆ, 1976, 191, 366-367.

¹⁹ I. ČRNČIĆ, 1867.

²⁰ M. SLADOVIĆ, 1856.

²¹ M. JURKOVIĆ, 1990.

otoku Krku također ne postoje građevine tipične za predromaničku ili ranoromaničku arhitekturu, karakterističnu za područje Dalmacije, već se (poput slučajeva u Istri) upotrebljavaju, obnavljaju i tek novom interijernom skulpturom opremaju ranokršćanski objekti izgrađeni u ranijim stoljećima. Osnutkom, već stoljećima posve ugasle senjske biskupije,²² a zatim i krbavske biskupije, stvara se institucionalni okvir za djelovanje Crkve u ovim dijelovima nekadašnje "Banske" Hrvatske. Naravno da je proces pokršćavanja morao djelovati i u ranijim stoljećima, no on svakako na tlu Vinodola nije imao podršku pučanstva gotovo do polovice 11. stoljeća, što je nekima dalo povoda tumačenju o znatnom utjecaju poganske kulture Avara.²³ U vrijeme vladanja kralja Zvonimira, prvog vladara podrijetlom iz "Banske" Hrvatske, na tlu otoka Krka i u Senju djeluju glagoljaške opatije. Zasigurno je i predstavnik Vinodola, spomenut među svjedocima darovnice na Bašćanskoj ploči, bio pokršten.²⁴

Pa ipak, na području srednjovjekovne župe Vinodol postoje relativno brojni toponimi tipa "kloštar", koji se moraju vezivati uz posjede, objekte ili opatije nepoznatih nam redova i starosti. Za neke od tih toponima možemo pretpostavljati da svjedoče o kućama pavlinskih samostana u Crikvenici ili Novom, moguće i o posjedima franjevac s Trsata. Činjenica je da se u blizini ruševina "kloštra" pod brijegom Solin nad uvalom Martinšćica na krajnjem zapadu srednjovjekovnog Vinodola nalaze dva kasnoantička lokaliteta, dok je uz staru cestovnu komunikaciju na dionici od Bakra do Rijeke nad jednim u srednjem vijeku nastala crkva sv. Lucije, a u dnu uvale crkva sv. Martina. Na samom ulasku u antičku Tarsatiku s istočne strane, na Sušaku, opet na kasnoantičkom lokalitetu i groblju, postojala je crkva sv. Lovre, kasnije posjed trsatskih franjevac.

Nazive "Kloštar" (Gornji i Donji) nalazimo u neposrednoj blizini naselja Gornji Tribalj, na obroncima nedaleko od gradine na uzvisini Humac. Ovdje nismo uočili tragove građevine, osim recentnijih ruševina kuća, no nešto niže u polju ima slabishnih tragova keramike, a u blizini je i položaj jednog od dva ranosrednjovjekovna groblja u Triblju. Povrh tog područja postoji predjel zvan "Kirin" (danas pod cestom Tribalj – Blaškovići) koji može upućivati na sakralnog naslovnika. Kloštar je i dio naselja Jadranovo, istočnije od gradine na Havišću i antičko-kasnoantičkog lokaliteta u uvali "Lokvišća". Za položaj podno Havišća stari pisci spominju mogućnost postojanja nekakve benediktinske opatije ili eremitaže, međutim, arheološka istraživanja dijela ovog područja, danas

²² D. NEKIĆ, 1997, 31-48.

²³ N. KLAJIĆ, 1998.

²⁴ L. MARGETIĆ, 1997.

obraslog u gustu šikaru, pokazala su tragove jednostavne pačetvorinaste kuće izgrađene u dijelu ruševina kasnoantičkih građevina koja je bila u funkciji zakloništa i magazina, u trajanju od početka 15. do početka 17. stoljeća. Moguće je da su danas nam nepoznati korijeni štovanja sv. Jakova u Jadranovu vezani uz djelovanje eremitaže još neubiciranog položaja.

Na kraju spomenimo i lokalitete "Kloštar" i "Zakloštar" nedaleko od središta Selca, međutim, riječ je o položajima (poput ukupne antičke baštine u Selcu) odavna potpuno devastiranim i izmijenjena lika.

4. Pregled srednjovjekovnih crkava na području Vinodola

4.1. Novi Vinodolski

Crkva sv. Trojstva

Smještena je u središtu povijesne jezgre grada Novog Vinodolskog, okružena mrežom krivudavih kuća i uličica. To je dobro očuvana građevina, u zadnjoj obnovi previše fugirana čistim cementom, u kojoj se danas nalazi sakralna muzejska zbirka. Kapela je klasični spomenik gotičkog stila, jednobrodna, s

Sl. 1. Crkva sv. Trojstva u Novom Vinodolskom

pravokutnim svetištem, presvođena kamenim svodom svedenim "ušilj" bez istaknutih kamenih rebara ili pojasnica koje bi podupirale svod. Posve su očuvani izvorni kameni okviri prozora i vrata gotičkih karakteristika, kao i mali zvonik tipa preslice u osi pročelja.²⁵ Čitava crkva građena je od vodoravno uslojenih klesanaca. U unutrašnjosti su na zidnim plohamo vidljivi oskudni fragmenti fresaka datiranih u prvu polovicu 15. stoljeća. Prema tome, crkvice je izgrađena početkom 15. stoljeća (vidi list 7, br. 1).

Župna crkva Sv. Filipa i Jakova

Višestruko pregrađivana i proširivana župna crkva veoma je vrijedan sakralni spomenik, no od njegovih srednjovjekovnih tragova danas nije više ništa vidljivo. Crkveni pokretni inventar dijelom je donesen s Modruša za biskupa Kristofora, no dijelom pripada i ovoj crkvi. Na dijelu poligonalnog prezbiterija imamo uklesanu godinu 1520. arapskim brojkama i glagoljicom, koja se odnosi tek na neku dogradnju u crkvi.

Sv. Fabijan i Sebastijan

Ova arhitektonski vrlo zanimljiva kapela na žalost je posve nepotrebno porušena radi izgradnje novog zvonika kod pročelja župne crkve. Bila je to pačetvorinasta građevina s jakim kamenim svodom, oslonjenim na profilirana kamena rebra, u duhu okašnjelog gotičkog stila. Izgrađena je 1511.,²⁶ i po tipu (svođena neraščlanjena pačetvorina) s kasnogotičkim portalom predstavlja značajan kronološki oslonac u datiranju atipičnih pačetvorinastih crkvice širom Vinodola.

Sv. Marija na Ospu

Sudbina znamenitoga pavlinskog samostana s crkvom sv. Marije u Novom Vinodolskom identična je sudbini drugih srednjovjekovnih spomenika ovog grada, koje su sami Novljani porušili ili nagrdili nemušt看 intervencijama krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća usprkos protesta konzervatora. Tako je uz rušenje kasnoantičke tvrđe Lopar i dijelova frankopanskog kaštela bez ikakva razloga porušena čitava crkva sv. Marije kao i veći dio pavlinskog samostana, navodno radi širenja groblja, iako je za širenje groblja bilo mjesta na sve strane.²⁷ Crkva sv. Marije bila je izduljena jednostavna pačetvorinasta građevina bez

²⁵ R. MATEJČIĆ, 1988, 249-281.

²⁶ I. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, 1891.

²⁷ J. BRUNŠMID, 1912.

istaknute apside svetišta, dimenzija 22 x 7,5 metara. Bila je natkrivena kamenim šiljasto-bačvastim svodom, koji se oslanjao na pravokutne pojasnice. Pojasnice su ležale na masivnim pravokutnim stupovima s isklesanim polukapitelima, koji su bili prislonjeni uz bočne zidove. Prije utemeljenja pavlinske opatije 1453. godine ovdje je već postojala mala crkvice. Pavlini očito ruše zatečenu kapelu i grade novu prostraniju crkvu po uzoru na kapitularnu dvoranu matične opatije sv. Nikole na Gvozdu nedaleko od Modruša. Mogući trag starije crkve mogla bi biti vrlo vitka i fino isklesana bifora koja je bila mnogo kvalitetnije učinjena od bifore na nekadašnjoj gradskoj kapeli u sklopu kaštela u Novom. Na žalost, bifori iz Sv. Marije izgubio se svaki trag. Treba napomenuti da se na obalnoj crti između ovog položaja (današnjeg groblja) i utvrde Lopar u više navrata nailazilo na antičke i kasnoantičke grobove, no kako je riječ o nestručnim prekopavanjima, nemamo elemenata za poblizu analizu mogućega kontinuiteta antičko-kasnoantičkog naselja s položajem srednjovjekovne crkvice sv. Marije, a nemamo odgovora na pitanje vremena prestanka života na Loparu i pod Ospom te trenutka premještanja naselja na novi položaj, čime je stvoren "Novi" grad.

Sv. Kuzma nad Pavlomirom

Na istaknutoj zaravni usred pustoši povrh vrela "Ivanj" dominantan je položaj danas napuštene jednobrodne kapele sv. Kuzme (vidi crtež tlocrta na Listu 3, br. 1). Podno položaja kapele uokolo vrela Ivanj nailazi se na rasute ulomke antičke keramike i tegula. To je jednobrodna građevina dužine 10,40 m, širine 5,45 m, s polukružnom apsidom svetišta. Apsida je prekrivena kamenim pločama – škriljom uronjenom u mort. Crkva nema prozorskih otvora, osim uskog prozorčića u apsidi. Okvir ulaznih vrata polukružan je i načinjen od fino klesanih segmenata u romaničkoj tradiciji. Crkva pokazuje elemente romaničkog stila, no visoki svod (moguće iz kasnije obnove) ima gotičke karakteristike. Polukružni trijumfalni luk nad svetištem načinjen je od finih klesanaca poput drugih svetišta građenih u romaničkom ozračju. Baza oltarne menze naknadno je proširivana, dok ploču menze čini ulomak neke nadgrobne ploče bez natpisa, s vidljivim reljefno isklesanim prikazom biskupske mitre. U povijesnim vrelima kapela se spominje tek 1459.,²⁸ no svakako je riječ o klasičnoj zrelosrednjovjekovnoj gradnji 13. ili prve polovice 14. stoljeća.

²⁸ D. PAVLIČEVIĆ, 1985.

Sv. Marko u Novljanskom polju

U središtu Novljanskog polja, usred mirnog zelenila uzdiže se, poput prethodne, posljednjih desetljeća posve zapuštena kapela sv. Marka (vidi tlocrt na Listu 3, br. 4). To je još jedna građevina presvođena zašiljenim svodom gotičkog tipa, ali romaničkih karakteristika tlocrta. Na polukružnom plaštu apsidge nema vidljivog prozorčića, a pravokutan otvor na južnom je zidu kasnosrednjovjekovnog podrijetla, s izvorno oblikovanim doprozornicima koji omogućuju usmjereno padanje snopa svjetlosti na središte svetišta. Prema natpisu danas vidljiv svod učinjen je u obnovi 1860. Tada su rekonstruirani gornji dijelovi zida čitave crkve, što se vidi po načinu zidanja i upotrijebljenom mortu. Izvorni vidljivi dijelovi zida građeni su od uslojenih klesanaca. Crkva je posljednji put obnavljana između dva svjetska rata, kada je prežbukana cementnim mortom. Ulazni okvir vratiju ima polukružan nadvoj. Od baze oltara ostao je tek otisak u zemljanom podu, dok je trijumfalni luk nad oltarom polukružna oblika, zidan od finih klesanaca. Crkva je široka 5, a duga (s apsidom) 9,70 metara. Prvi povijesni spomen kapele potječe iz godine 1462., kada se spominje "Sv. Marko u Ponikvah".

Sv. Martin

Ostatci crkvice Sv. Martina teško se uočavaju na rubu šume i povremeno plavnoga jugoistočnog dijela Novljanskog polja. Zide crkvice dijelom je očuvano do potkrovnog vijenca, a posve je čitava i apsidalna polukalota, dok je pročelje razvaljeno. Crkva stoji u središtu jednog umjetnog kamenog humka, odnosno kamene gomile visoke do 3 metra, dok je sama građevina zatrpana gotovo 1 metar duboko. U neposrednoj okolici nailazimo uz ulomke različitih tipova krovnih kupa i na ulomke antičkih tegula, pa se čini da je u svojim počecima crkva bar dijelom bila prekrivena antičkom krovnom opekam. U strukturi polukružnog začelja vidljiva je horizontalna reška, koja pokazuje rekonstrukciju i obnovu građevine uz poštivanje pravca pružanja i položaja najstarije gradbene faze. Donji, izvorni dio apsidge zidan je od vrlo pravilna vodoravno uslojena sitnijeg klesanca, dok se u osi apsidge uočava zazidani vrlo uzak prozorčić rano-srednjovjekovnog oblika (na vanjskom licu zidnog plašta otvor je širok 8-10 cm, visine 45 cm). Kasnijom nadogradnjom očito je povišen pod građevine, zazidan je izvorni otvor, a u dijelu apsidalnog plašta u pravcu jugoistoka otvorena su dva nova prozorčića u obliku puškarnica, pa je očito da crkva od početka 16. stoljeća dobiva i funkciju obrambene postaje (vidi tlocrt na Listu 2, br. 3). Kapela je tijekom kasnijih stoljeća bila središtem posjeda novljanskih pavlina.²⁹ Građevina

²⁹ I. BARBARIĆ, 1985.

je na pročelju široka 5,80 m, na začelju 5,60 m, ukupne dužine 11 metara. Različite debljine zidova (62,65 i 70 cm) mogu upućivati na višefaznost gradnji, a sama debljina upućuje na danas nestalu svodnu konstrukciju. Ovaj spomenik zaslužuje i arheološko istraživanje te konzervaciju ostataka, jer je riječ o ostatcima jedne od najstarijih kapela romaničkog tipa u Vinodolu, s mogućim još starijim tragovima.

Sv. Nikola u Novom Vinodolskom

Dvadesetak metara od obalnog šetališta, u podnožju brijega "Kalvarija" nalazi se crkvice sv. Nikole. Tek dijelovi danas vidljivih izvornih struktura zida i tlocrtne karakteristike (vidi List 4, br. 2) odaju nam srednjovjekovno podrijetlo ove građevine, ukupne dužine 9,80 m, širine 5,40 m, s polukružnom apsidom svetišta. Crkva je očito nakon duljeg stanja zapuštenosti obnovljena 1931., pri čemu je izgubila izvorne kamene elemente otvora prozora i vrata. Ulazni okvir vratnica sklepan je od različitih spolija, sa spoliranim malim polukružnim rasteretnim lukom uzidanim povrh grede nadvratnika. Ovaj spolij odaje romaničko podrijetlo građevine. Svi prozorski otvori imaju špalete izvedene u cementnom mortu, imitirajući nekakvu neogotičku formu. Na začelju nema vidljiva otvora, no on je vjerojatno zazidan. Svetište je izvana prekriveno glatkom cementnom glazurom, no njezina strmina upućuje na postojanje izvornog pokrova od kamenih ploča, u posljednjoj obnovi izbetoniranog i zaglađenog. Strmina pokrova apside upućuje na gotički tip svodenja crkve pa je i ovaj spomenik očit primjer višestrukih obnova još tijekom dugih stoljeća srednjeg vijeka, uzrokovanih visokom izloženošću regije potresima.

Sv. Mikula kod Novog Vinodolskog

Iznad jedne serpentine ceste Novi – Ledenice, 20-ak metara sjevernije od kote 64 (na čijem je vrhu razvaljena prapovijesna gomila) leže skromni ostatci kapele sv. Nikole (Mikule). I ta crkvice pripada uobičajenom tipu jednobrodnih kapela s polukružnom apsidom svetišta (List 3, br. 3), duljine 9, širine 5.20 metara. Nema očuvanih tragova otvora, osim dijela dovratnika ulaznog okvira s tragom polukružnog nadvoja vratnica. Zidana je grubim jedva priklesanim lomljencem, poravnata komadićima lomljenih kanalisa. Taj detalj sugerira vrijeme izgradnje u nešto mlađem vremenu (između kraja 14. i kraja 15. stoljeća), ali po ustaljenom konzervativnom obrascu.

Sv. Lucija u Zagorima kod Novog Vinodolskog

Kod raskrižja jadranske magistrale i ulaza u autokamp "Zagori" između Novog i Selca nalazi se mala, ali dobro očuvana i obnavljana kapela sv. Lucije. To je još jedna kapela pačetvorinasta oblika s malom polukružnom apsidom svetišta (List 4, br. 1). Recentni pravokutni okvir ulaza i oblik jedinog prozora na južnom zidu načinjeni su vjerojatno za obnove svoda prema natpisu iz 1864. Nad središtem pročelja uzdiže se mala preslica za zvono gotičkog oblika, s glagoljskim natpisom iz 1493. Taj datum pak može se odnositi samo na obnovu, odnosno nadogradnju crkve i izgradnju novoga znatno višeg svoda, što se vidi po neskladu proporcija crkvice, koja je očito povišenih zidova lađe u odnosu na izvorno romanički tip tlocrta i malu visinu krova svetišta. Izvorni pokrov svetišta danas je izveden u ružnoj cementnoj glazuri. Na apsidi nema vidljiva otvora, no on se vjerojatno krije podno nanosa recentne žbuke.

Sv. Marina (Sv. Marin) na školjiću kod ostataka utvrde Lopar

Na malom školjiću šibanom burom, zvanom "Čaplen", ispred Lopara u Novom Vinodolskom nalazi se prilično derutna crkvice sv. Marine. Posveta redovniku Marinu (ili Marini, nije bitno pošto se radi o istoj osobi koja je skrivala spol) nije česta u našim krajevima (spomenimo one iz "Marine" kod Trogira, Zadra ili Mošćeničke Drage), a štovanje se širi iz Venecije našom obalom uglavnom krajem 13. i tijekom 14. stoljeća. Danas vidljiva kapela čedna je građevina baroknog tipa s trostranim vanjskim licem plašta svetišta, iznutra ovalnog tlorisa (List 5, br. 1). Crkvice je obnovljena 1818., a nezgrapno je popravljana i u novije vrijeme. U zidnoj strukturi kapele zamijećeni su drobljeni komadići sivkasta mramora. Pri sadnji stabla ispred pročelja kapele pronađen je natpis na mramornoj ploči iz kasnoantičkog doba (prve polovice 4. stoljeća). Opisana "barokna" crkvice položena je unutar rastera za debljinu zidova prostranije mnogo starije crkve s istaknutom polukružnom apsidom svetišta na istočnoj strani. Danas su nad tlom vidljivi tragovi ove starije kapele tek do visine od pola metra. Ono što je i bez arheoloških radova vidljivo jest struktura zida od pravilno uslojenih klesanaca. Međutim, na pročelje stare, ali i recentne građevine nastavlja se predvorje ("lopica") okrenuto k zapadu, koje je zidano u polukružnom liku tlocrta, s ulazom postavljenim u sredini (malim vratašcima sa 3 stube kojima se silazi u predvorje). Neobičnost oblika predvorja sugerira mogućnost postojanja još neke gradbene faze, sa suprotno orijentiranom polukružnom apsidom. Skora arheološka istraživanja toga višeslojnog spomenika s mogućim starokršćanskim ishodištem razriješit će nam ovdje spomenute nedoumice.

Sv. Magdalena u Povilama

Uz morsku obalu u mjestu Povile (povijesnoj luci grada Ledenice) nalazi se nedavno obnovljena crkvice sv. Magdalene. To je mala pačetvorinasta presvođena građevina bez istaknute apside, odnosno ima ravni začeljni zid (List 8, br. 1). Dimenzije građevine su 4,70 x 7 metara. Izdvajamo vitki zvonik tipa preslice nad središtem pročelja, te polukružni nadvoj okvira ulaza. Ostali su otvori posve atipični. Prije posljednje obnove bila je vidljiva vrlo nepravilna struktura zida građena od različitih kamena bez ikakva reda, pa je bilo jasno da takav objekt od trenutka izgradnje ima ožbukane ili vapnom premazane zidne plohe. Prema tlocrtu, obliku portala i preslici te visokom svodu možemo zaključiti da je ova kapela izgrađena skromnim sredstvima u duhu okašnjele gotike tek tijekom prve polovice 16. stoljeća.

Sv. Ivan u Povilama

Ova kapela ima istovjetne karakteristike prethodno opisane crkvice, a nalazi se nešto istočnije uz obalu u sklopu jednoga "baroknog" dvora. Kapela je zatvorena unutar privatnog posjeda pa je nismo uspjeli detaljnije snimiti. U posljednje vrijeme crkvice je obnovljena, odnosno fugirana tamno sivim ružnim cementnim mortom, očito bez dozvole konzervatora. Kapela ima atipičan prozorčić i jednostavan pravokutan okvir ulaza, a slikovitost joj daje vitak zvonik tipa preslice nad pročeljem. To je još jedna građevina zidana od pučkih graditelja krajem srednjeg vijeka, s očitim pregradnjama do najnovijeg doba.

Sv. Ilija u Sibinju

Nedaleko od plaže u prekrasnoj uvali podno istoimena naselja na krajnjem jugu područja grada Novog Vinodolskog nalazi se malo groblje s crkvicom sv. Ilije. Taj naslovnik veoma je rijedak na sjevernom Jadranu, nalazimo ga na području Istre gdje su to u pravilu ranosrednjovjekovni spomenici. Kapela ima dimenzije 5.30 x 9.55 m (List 8, br. 3) s istaknutom pravokutnom apsidom svetišta. O građevnom slogu ne možemo ništa reći, budući da je kapela u novije vrijeme ožbukana debelim nanosom cementnog šprica. Na apsidi nema vidljiva otvora, a po dva istovjetna prozora na bočnim zidovima imaju žbukane špalete te polukružne nadvoje u duhu ranobaroknog stila. Najljepše detalje na kapeli čine zvonik tipa preslice te masivan kameni okvir ulaznih vratnica s ravnom nadvratnom gredom, na kojoj su uklesani inicijali "P.O.M.A.S." i godina 1649. Toj barokizaciji crkve pripada i ravan strop, koji nije mogao pripadati izvornom gradbenom sloju s obzirom na značajnu debljinu zidova predviđenu za nošenje

tereta svoda. Sam oblik apside sugerira gotički tip tlocrta, a na možda još starije srednjovjekovno podrijetlo upućuje nas detalj rasteretnog luka nad nadvratnikom portala. Spomenuti detalj može se uočiti zbog oštećenja recentnog sloja žbuke, podno koje izviruju vrlo fino obrađeni klesanci koji tvore luk srpasta oblika, dok je prostor između lunete i ravne nadvratne grede nekoliko centimetara upušten u odnosu na okolno lice pročelja. Taj detalj nije mogao nastati polovicom 17. stoljeća, već mnogo ranije, i karakterističan je za rasteretne lukove portala ranoromaničke arhitekture 12. stoljeća na našoj obali.

Sv. Juraj u Ledenicama

Skromni ostaci jednobrodne izduljene crkve s istaknutom polukružnom apsidom svetišta uz pristupnu komunikaciju gradu Ledenice leže u središtu danas napuštenoga groblja. Kapela izrazito nepravilne orijentacije (s odklonom u pravcu sjever-jug) izgrađena je u središtu groblja okruženog suhozidom savršeno kružna oblika. Ovaj spomenik zaslužuje svojim položajem u prostoru dodatnu pozornost budućih istraživača, zbog snažnog dojma da ovdje imamo pod zemljom tragove nečega starijeg, možda ranokršćanske ili kakve poganske kultne građevine.

Sl. 2. Ostaci crkve sv. Jurja na starom ledeničkom groblju – stanje oko 1970.

Na žalost, posljednjih godina kapela je djelovanjem bure i ljudske (čitaj "vandalске") ruke gotovo nestala s lica zemlje, pa o njezinim karakteristikama možemo suditi mnogo bolje uvidom u stare fotografije. Nedavno je posve razrušena i apsida svetišta. Najnovija obilježavanja i krčenja pristupnih staza do ruševina Ledenica u funkciji su navodne turističke promidžbe spomenika, no bez ozbiljnih i dugotrajnih ulaganja u istraživanje, konzervaciju i djelomičnu obnovu Ledenica (i Sv. Jurja) ne bi se smio dopustiti pristup izletnicima ili turistima, koji tim obilascima odvaljuju kamenje s trošnog zida, prekopavaju po ruševinama u potrazi za "blagom" i bacaju otpatke, kojima je ovaj dio općine i tako zatrpan, pa otpada ima i po kolnim putovima kojima se pristupa i biseru srednjovjekovnoga vinodolskoga graditeljstva – Ledeničkom gradu. Crkva sv. Jurja jedna je od najvećih srednjovjekovnih crkava u Vinodolu, širine pročelja 6,40 m, duljine s apsidom više od 13 metara (List 2, br. 4). Njezin izduljeni oblik i dobra obrada kamena klesanaca s vrlo izraženom polukružnom apsidom svetišta ubrajaju je u klasične spomenike romaničkog tipa. Stari snimci pokazuju nam i fino izveden polukružan trijumfalni luk nad svetištem. Danas postoje tek tragovi jednog uskog prozora na bočnom zidu, u neposrednoj blizini svetišta. Mala debljina bočnih zidova s obzirom na površinu crkve sugerira nam dvostrešno lagano drveno krovište, što je rijetkost na ovom području, izloženom žestokoj buri. Apsidalni luk mnogo je deblji, možda zbog opterećenja uzrokovanog težinom svoda u koji su položene kamene ploče, ili postojanja tragova neke starije gradbene strukture. Danas vidljivi ostatci crkve svjedoče o kvaliteti graditelja na tlu Vinodola u vremenu početne afirmacije romaničkog stila. Crkva sv. Jurja i njezino mnogo mlade "vlaško" groblje čine vrijedan spomenički kompleks koji treba u cjelini istražiti i konzervirati.

Sv. Stjepan u Ledenicama

Uz nekadašnji glavni ulaz u utvrđeni grad Ledenice nalaze se ruševine stare ledeničke župne crkve sv. Stjepana. To je još jedan vrijedan spomenik srednjovjekovne sakralne baštine Vinodola koji je zbog neznanja i ljudske gluposti potpuno razoren tek prije nekoliko godina. Crkva koja je dijelila sudbinu Ledeničana, stoljeća oskudnoga života između krvavog ratovanja s Turcima i surovog okoliša opstala je do najnovijih dana. U nesretnoj fascinaciji novim građevnim materijalom – betonom – i ta je građevina u "obnovi" između dva svjetska rata dobila nov betonski krov, bez obavljene sanacije konstruktivnih dijelova svoda, vrlo vitkog i prostranog, zidanog od lomljena kamena i opeke. Koncem sedamdesetih poradi slijeganja bočnih zidova naglo su se povećale pukotine u betonskoj ploči uzduž sljemena krovišta. Površnom intervencijom te

Sl. 3. Pogled na grad Ledenice, u prvom planu crkva sv. Stjepana s gradskim vratima. Stanje oko 1950.

su pukotine ponovno zalivene cementnim mortom, kao da se radi o popravku krova garaže. Nešto kasnije djelovanjem leda i vode, koja je ušla u nosive strukture, uz strašnu tutnjavu u trenu je nestala čitava crkva, gotički glavni gradski portal, dio bedema i ostatak zvonika-ulazne branič kule, čiji su se ostatci urušili s komadima betona više desetaka metara niz padinu. Kako do danas nije očišćen prostor crkve i glavnog ulaza u grad, nije nam bilo moguće uzeti mjere crkve. Prema tlocrtima poznatim iz starih snimaka Ledenica i očevitom zidnih struktura jasna je višeslojnost crkve. To je u osnovi jednobrodna presvođena crkva s naknadno prigradenim vrlo prostranim pravokutnim prostorom svetišta gotičkih karakteristika, te još jednom nešto kasnije prizidanom pravokutnom kapelom uz sjeverni bok građevine. Ova kapela ima križno-rebrasti svod, koji se oslanja na elegantne pravokutne polustupove i jednostavne imposte. Općenito se smatra da je prednji dio građevine ostatak najstarijeg dijela crkve. Međutim, pogled na vrlo lošu zidnu strukturu preostalih plašteva pročelja i sjevernog zida te slabu konstrukciju svoda odaje nam kasnije prepravke obavljane zasigurno i nakon prestanka turske opasnosti, tijekom 17. stoljeća. Međutim, oblik kamenog okvira s lučnim nadvojem ulaznih vrata u osi pročelja zazidanih za izgradnje čvrstog ulaznog portala i novih bedema u drugoj polovici 15. stoljeća sugerira

nam obilježja rustične romanike. Slično možemo reći i za južna vrata u boku crkve istovjetnih karakteristika (nestala u rušenju). Pravokutno, vrlo duboko svetište s nešto kasnije pridodanom sakristijom ima sve odlike gotičke arhitekture – zide od pravilnih vodoravno uslojenih kvadara, ravno začelje s tragovima opsežnih kasnogotičkih fresko-slikarija i vitak, ušilj sveden kameni svod. Treba napomenuti da u prednjem dijelu crkve svod podupiru pravokutne pojasnice od lijepo klesana kamena, no čini se sudeći po njihovim ostacima rasutim uokolo da one pripadaju vremenu već spomenute "barokne" obnove. Tragovi fresaka i posvetnih križeva vidljivi su samo u prezbiterijalnom dijelu crkve. Posvetni križevi iscrtani su šiljkom i šestarom te oslikani crvenom bojom. Već spomenuti pravokutni aneks uz sjeverni bok crkve (ukopan u stjenovitu padinu) zidan je od krupnih izduljenih klesanaca. I ovdje se naziru tragovi fresko oslika.

Crkvi sv. Stjepana pripadalo je i lijepo zvono, koje je izlio majstor Benedikt iz Dubrovnika 1471. To je doba konačne posvete obnovljene crkve, koja je s novim svetištem, zvonikom i gradskim vratima bila doista urbanizirani kutak u surovu kamenjaru istočnog ruba Vinodola.

4.2 *Bribir*

Sv. Martin u Podskočima

U blizini sjeverozapadnog ruba naselja Podskoči povrh Bribira nalazi se izdaleka vidljiva crkva sv. Martina. To je jednobrodna kapela široka 5.50 m, ukupne duljine 10.40 m, s istaknutim pravokutnim začeljem (List 7, br. 2). Crkva je za posljednje obnove tridesetih godina 20. stoljeća dobila predimenzioniran dvostrešni krov od lijevanog betona, pa sada uz širenje bočnih pukotina prijeti urušavanje svoda i čitave zgrade. Poremećaj statike potaknut je ne samo težinom betona na krovu, nego i s klizanjem zemljišta. Crkva je podignuta na istaknutoj suhozidom obzidanoj terasi, koja je prema jugozapadu visoka više od tri metra. Kamen upotrijebljen za gradnju suhozidnog podzida ima tragove stare vezivne žbuke, dok u okolici nalazimo ulomke antičke keramike i tegula. Pri ukopavanju stupa za struju nekoliko metara istočnije od začelja crkve radnici su naišli na kosturni ukop bez priloga, trag koji nam govori o do sada nepoznatom položaju srednjovjekovnog groblja. Crkva ima odlike rustičnoga gotičkog objekta, ali oblik ulaznih vratiju daleko je veće starosti. To su jednostavna pravokutna vrata s ravnom dosta tankom nadvratnom gredom s uklesanim poznatim glagoljskim natpisom koji spominje meštra Tomaša, graditelja crkve godine 1526. Vrijeme je to dugotrajne uprave Bernardina Frankapana, za kojeg se između ostalog grade u

Sl. 4. Crkva sv. Martina u Podskočima kod Bribira

čisto renesansnom duhu građevine poput nove kružne kule u Bribiru, obnavlja se crkva sv. Petra i Pavla, a još ranije, 1491., dograđuje se župna crkva sv. Jurja u gradu Hreljinu, uz opremanje vrhunskom mramornom opremom interijera u stilu nadolazeće renesanse. Isti meštar Tomaš iz Bribira, već sljedeće godine 1527., gradi klasični renesansni spomenik – zvonik uz župnu crkvu u Vrbniku. Jednostavno nije moguće da isti dobro obučeni majstor u slučaju Sv. Martina u Podskočima iskleše onako arhaičan oblik ulaznog portala, dok drugdje, pa i u samom Bribiru, gradi posve u suglasju s duhom svog vremena. Prema tome, mislimo da datum i tekst uklesan u nadvratnik predstavljaju godinu radikalne obnove, za koje se ruši stari i gradi novi pravokutan prezbiterij, uz zadržavanje staroga polukružnog trijumfalnog luka romaničkog tipa nad svetištem. Treba reći da mala širina vratiju te njihova jednostavnost bez koso proširenih bočnih špaleta nikako ne odgovara načinu gradnje u 16. stoljeću. Srpast oblik rasteretnog luka načinjenog od finih klesanaca, koji je također vrlo uzak, slijedeći širinu okvira vratnica, klasičan je oblik ranoromaničke arhitekture, koji se u našim krajevima pojavljuje od 12. stoljeća. Na pročelju podno male (recentne) preslice zvonika nalazimo uklesan još jedan glagoljski natpis iz 1610., koji spominje izgradnju "volte", odnosno novog svoda, koji je vrlo visoko izduljen na gotički način. Ispod

Sl. 5. Srpasti rasteretni luk s nadvratnikom i uklesanim glagoljskim natpisom na pročelju crkve sv. Martina u Podskočima kod Bribira

otpalih dijelova žbuke nazire se u južnom bočnom zidu dio vrlo pravilne zidane strukture, načinjene od uslojenih klesanaca, dok su zide gornjih dijelova crkve i sam prezbiterij zidan vrlo nemarno. Na dijelovima unutarnjeg zida, kao i na svodu nad svetištem, nalaze se oskudni veličinom, ali brojni tragovi fresaka, uništeni vlagom i brojnim pukotinama koje se pružaju od svoda prema tlu. Povijesna vrela poslovično šute, pa prvi sačuvani spomen datira u godinu 1447., kada se spominje "njiva sv. Martina". Skora obnova uz istražne radove dopunit će spoznaje o ovom vrijednom spomeniku.

Sv. Vid u naselju Sv. Vid kod Bribira

Ruševni ostatci osamljene crkvice sv. Vida teško se mogu otkriti u gustom šipražju istočnije od sela istog naziva nedaleko od Bribira. Vidljivi tragovi dovoljni su za nekoliko riječi opisa ove drevne građevine znakovitog titulara. To je mala jednobrodna kapela s polukružno opisanom apsidom svetišta, širine 5,30 m, duljine nešto manje od 9 m. Slikovitost crkvi daju četiri naknadno prislonjena debela kontraforma prizida, kojima su stari graditelji pokušavali smanjiti štete od

čestih potresa (List 2, br. 1). Nema više vidljivih tragova otvora, okviri vratiju davno su izvađeni, a na pročelju vidimo trag špaleta malog prozorčića, kao i dva uska pukotinska otvora, poput špijunki tipičnih za izdvojene crkvice koje su prečesto imale i nadzorno-obrambenu ulogu. Način zidanja od uslojenog priklešanog lokalnog kamena s vrlo čvrstim mortom uobičajen je za stariji horizont crkvenih građevina, dok debljina зида sugerira jak kameni svod. U povijesnim dokumentima ova kapela spominje se tek 1497., a njezin postanak možemo smjestiti u 13. ili rano 14. stoljeće.

Sv. Marija Magdalena na Duješinu kod Bribira

Iznenadujuće dobro očuvani zidovi posve osamljene i u gustoj šumi skrivene kapele sv. Marije Magdalene nalaze se na povišenom proplanku izdvojenom strmim obroncima između predjela Duješin i Podklančac, istočnije od Bribira. To je još jedna kapela "romaničkog" tipa gradnje, veličine 4,70 x 9,15 metara, s polukružnom apsidom svetišta (List 4, br. 4), građenom od vrlo dobrog klesanog kamena položenog u vodoravne redove, bez primjesa drobljene opeke ili crijepa među sljubnicama. Klesani kameni dijelovi ulaznog okvira ranije su izvađeni, ali otisak u jezgri pročelja pokazuje trag polukružnog nadvoja nadvratnika. Na pročeljnom zidu, sjeverno od ulaza, nalazi se jedan vrlo uski otvor poput strijelnice. U južnom, bočnom zidu visoko leži vrlo uzak izvorni prozorčić, kojem na žalost nedostaje nadvoj (širina otvora na vanjštini zidnog plašta iznosi tek 14 cm). Još je uži, poput proreza u zidu otvor na začelju apside. On je iznutra proširen, s klupčicom poput onodobnih strijelnica u utverdama, dok mu širina proreza na vanjskom licu iznosi 11 cm. Sličnog je tipa, ali većih dimenzija, prozorčić na sjevernom bočnom zidu. I ova crkvice ima polukalotu začelja prekrivenu lijepo položenim kamenim pločama. Ova građevina s jasnim nadzornim i obrambenim funkcijama mali je biser ranoromaničkog tipa crkvice na tlu Bribirštine.

Sv. Jeronim kod naselja Podgori

Na istaknutom veoma krševitom i u šikaru obraslom uzvišenju (položaj je okružen brojnim razlomljenim stijenama i dubokim škrapama koje tvore povezane hodnike) nedaleko od naselja Podgori zapadnije od Bribira nalazi se ruševna kapela sv. Jeronima. Poradi djelovanja tektonskih poremećaja i potresa kapelu presijacaju široke pukotine. To je mala pačetvorinasta građevina s plitkom, slabo istaknutom polukružnom apsidom svetišta, te ostatcima šiljastobačvastog svoda (List 3, br. 2). Neobična debljina bočnog зида možda je uzrokovana oprezom graditelja. Proporcije crkve (u tlocrtu ona je gotovo kvadratna

lika, širine 5, dužine s apsidom 6,90 m) odaju već gotički način gradnje. Debljina bočnih zidova od gotovo jednog metra te oskudnost otvora (na žalost bez očuvanih dijelova od klesana kamena) odaju nam obrambeni i stražarski karakter građevine. Apsidalni pokrov izveden je od kamenih škripla. Na očuvanim dijelovima nutarnje zidne površine naziru se tragovi fresaka (dominiraju svijetli oker, crna i crvena boja) te više šestarom uparanih pa crvenom bojom oslikanih posvetnih križeva, promjera 30 cm. Nad središtem pročelja uzdiže se vrlo mala i nakrivljena preslica zvonika. Spomenimo na kraju i lokalnu predaju o položaju (na glogom obrasloj maloj ledini sjeverno od kapele) drevnoga "grčkog" groblja.

Sv. Ana pokraj Miroši

Na erozijom opustošenim obroncima povrh ceste Bribir - Grižane nalaze se jedva vidljivi tragovi male kapele sv. Ane. Ruševni tragovi leže nad suhom vododerinom na naslagama breče na predjelu Kričin jugoistočno od sela Miroši. To je ostatak (do pola metra visine) začelnog apsidalnog luka s ramenom i dijelom sjevernoga bočnog zida (List 4, br. 5). Po predaji to je ostatak najstarije kapele ovog dijela Vinodola. Povrh kapele, na terasastim obroncima, nalazi se predio "Grobišća", očito još jedan ranosrednjovjekovni grobljanski lokalitet. Taj položaj napušta se tijekom 18. stoljeća, kada se mnogo niže, u blizini sela Barci i Šarari, gradi nova crkva sv. Ane, koja je danas s okolnim grobljem glavna crkva šireg područja. Predaja pak govori da i položaj nove crkve sv. Ane nije slučajan, jer su se ondje nalazili (nije jasno da li u blizini ili na mjestu novogradnje) ruševni ostatci crkve sv. Lovrenca.

Sv. Antun opat u Bribiru

Ovo je jedna od rijetkih sačuvanih srednjovjekovnih kapela u samom gradu Bribiru, u kojoj unatoč popravcima naslućujemo značajne tragove izvornih srednjovjekovnih struktura. To je jednobrodna građevina ukupne duljine 11.5 m, širine 6 m, s polukružno opisanom apsidom (List 6, br. 2). Zidana je od fino klesana kamena položena u horizontalne redove. U unutrašnjosti crkve dominira slikoviti polukružan bačvasti svod (plod novije obnove, ali je načinjen istovjetno kao izvorni svod) oslonjen na par pravokutnih pojasnica koje se izdižu iz dva para masivnih pravokutnih pilona. Na spoju pojasnica i pilona nema polukapitela. Piloni su izvorna gradnja, dok su pojasnice ponovljene po izvornom stanju za rekonstrukcije godine 1938., kada su betonom natkriveni i izliveni svod, krovšte, te vanjski pokrov apsida svetišta. Nadvoj trijumfalnog luka nad svetištem je polukružna oblika, dok su ishodišni imposti luka poluzaobljeni poput većine imposta na bokovima apsida vinodolskih srednjovjekovnih crkvice. Crkva je 1944.

Sl. 6. Crkva sv. Antuna u Bribiru

teško oštećena bombardiranjem. Ulazni portal dobar je klesarski rad rano-gotičkog majstora, s visoko zašiljenim nadvojem portala. Međutim, neuredno kamenje s puno morta uokolo toga gotičkog kamenog okvira pokazuje naknadno ubacivanje, odnosno zamjenu izvornog okvira prethodno opisanim portalom. Začeljni apsidalni, vrlo uski prozorčić naknadno je zazidan. Prozor na južnom boku, odmah uz svetište također pokazuje više etapa oblikovanja. Vidi se trag naknadnog povećanja i povišenja otvora, uz uporabu starih klesanih elemenata doprozornika i maloga polukružnog nadvoja prijelaznog romaničko-gotičkog tipa. Podno pak istog otvora u zidnoj strukturi se jasno ocrta zazidani još stariji vrlo uzak otvor poput malog proreza, pa i za ovu crkvu možemo reći da čuva unutar svog зида tragove izvornih struktura ranoromaničkoga stilskog razdoblja, s tragovima obnove vjerojatno krajem 14. stoljeća. Unutarnja raščlamba prostora s primjenom uz bočne zidove prislonjenih pilona koji nose polukružne pojasnice, element je za moguću još raniju dataciju ovog spomenika.

Sv. Stjepan u Ugrinima pokraj Bribira

U središta naselja Ugrini smještena je crkva sv. Stjepana, pravokutna tlocrta bez istaknutog svetišta na začelju. I ova građevina u posljednje je vrijeme obnavljana bez nadzora, ima dvostrešni betonski krov i zidne plohe ožbukane debelim namazom cementnog morta, pa čitava građevina djeluje vrlo neugledno. Danas doista nema vidljivih elemenata starijih od stotinjak godina, no prema kazivanju mještana danas vidljiva građevina nastala je obnovom stare kapele u 19. stoljeću. Dimenzije su joj 5,5 x 8 metara, s prilično deformiranim začeljnim zidom koji bi mogao činiti ostatak prvobitne crkve. Na području ograđene ledine uokolo crkve vide se tragovi temelja, po tumačenju mještana stare župne kuće, a po predaji ovdje je bilo i groblje. Jedini srednjovjekovni element ove crkve čini vrijedno zvono gotičkog oblika unutar jednostavne preslice zvonika, o kojemu nismo za sada našli podataka. Spomenimo i podatak o bratovštini "Sv. Stjepan" iz godine 1487. Ako je današnji oblik građevine na tragu oblika prvobitne crkve, onda je pred nama spomenik iz 15. stoljeća (List 8, br. 4).

Župna crkva sv. Petra i Pavla u Bribiru

Ovaj znameniti povijesni spomenik doživio je brojne pregradnje i barokizacije, očuvavši brojni i objavljivani inventar pokretne umjetničke baštine kasnosrednjovjekovnog razdoblja. Spomenimo ovom prigodom poznatu obnovu crkve za uprave Bernardina Frankapana godine 1524.. Zidne strukture iz tog razdoblja zaklonjene su novijom žbukom, no njih bi trebalo prezentirati pri budućim obnovama, jer se radi o vrlo lijepim klesancima položenim u vodoravne redove, ustanovljenim na dijelovima pročelja i južnog zida. Neistraženo je i područje staroga groblja uokolo crkve. Po kazivanju mještana i župnika, podno terase jugozapadno od crkve, a dijelom i ispod nje, prostiru se kriptе. Ulaz u kriptе u nepoznato je vrijeme zatrpan i zazidan, no od njega se još vidi u ogradnom zidu između crkve i nove mrtvačnice gornji dio nekog portala s polukružnim nadvojem. Bilo bi dobro ustanoviti vezu s danas porušenom kapelom sv. Marije, koja je (uvidom u katastar) još postojala krajem 19. stoljeća nekoliko metara zapadnije od zvonika, na mjestu recentne (danas ruševne kuće) povrh groblja.

Sv. Mikulj (Nikola) kod Jargova

Nad blagim terasastim obroncima istočno od ruba naselja Jargovo i Sv. Mikulj teško se još može pronaći trag nekadašnje kapele po kojoj je okolica dobila ime. Preostala je tek neznatna hrpica kamenja i dio polukružne apside

svetišta uklopljene u recentnu ogradu. Bila je to još jedna skromna kapela romaničkog tipa, a predaja na obližnje polje smješta i staro groblje.

Nestale crkve u okolici Bribira

Unutar bedema grada Bribira uz već spomenutu kapelu sv. Marije kod župne crkve, uvidom u katastarski plan ustanovljen je položaj još jedne prilično prostrane, izduljene crkve sv. Martina. Prema obrisu zidova u katastru bio je to još jedan spomenik graditeljstva romaničkog doba, s jasno istaknutom polukružnom apsidom svetišta. Ona je nepotrebno porušena u akciji uklanjanja većih dijelova staroga kaštela, krajem 19. stoljeća, prije izgradnje općine i škole. Danas je na tom mjestu ulična površina, odnosno mali trg na dvije terase između zgrada općine i škole, pa je moguće njezine ostatke potražiti i u temeljima konzervirati.

Sjevernije od polja Pavlomir naziv šume upućuje na položaj kapele sv. Mihovila. Međutim, vjerujemo da je ova kapela postojala na jednoj maloj, ali istaknutoj uzvisini nekoliko stotina metara sjevernije od zgrada uprave poljoprivrednog dobra, u pravcu Bribira. Na vrhu ove kamenite uzvisine nalaze se prilično brojni ulomci antičke keramike i opeka, a na jednom dijelu i tragovi razorenog zida s bijelom vapnenom žbukom. Uzvisina nosi naziv "Humac" ali i "Grobnik", pa smatramo da je ovdje riječ o položaju kasnoantičke spekulopromatračnice koja je u srednjem vijeku dobila i znakovitog kršćanskog naslovnika. Obilaskom okolice u gustoj šumi uz potok koji se spušta prema polju naišli smo na trasu (u duljini od svega nekoliko metara) nekoga starog puta, odnosno ceste pokrivene izlizanim kamenim pločama, koju je voda otkrila od debelog nanosa naplavina. Vjerojatno je riječ o trasi glavne rimske ceste (kasnijim bujicama zatrpane) koja je ovuda prolazila prema području Novog Vinodolskog.

Na predjelu "Čokovac", povrh raskrižja cesta Bribir – Grižane i Bribir – Selce nalazi se položaj crkvice sv. Jelene, od koje danas više nema tragova, osim udubljenja među brečastim stijenama.

Poviše Bribira, u selu Dragaljini, unutar rastera dviju suhozidom omeđenih terasa među hrpom otpadaka vide se gomile bolje klesanoga kamena s tragovima vezivnog morta. Arheološkim sondiranjem mogao bi se tek utvrditi oblik i točan položaj već odavna nestale crkve sv. Ivana.

Prema dostupnim podatcima, drugi sakralni objekti na području Bribira izgrađeni su u kasnijim stoljećima.

5. Arheološki lokaliteti-položaji nestalih sakralnih objekata na području vinodolskog zaleđa

Ovdje moramo spomenuti položaje poznatih ili tek nedavno ubiciranih ostataka sakralnih spomenika na onim dijelovima Gorskoga kotara koji su u srednjem vijeku pripadali pojedinim vinodolskim općinama (Hreljinu, Driveniku, Bribiru). Riječ je o položajima u "Bribirskoj šumi", Ličkom polju i Mrkoplju.³⁰

Kapela Male Gospe u Maševu

Duboko u Bribirskoj šumi u zaleđu Vinodola, uzduž stare komunikacije između Frankapanskih primorskih i gorskih posjeda nalaze se visoravni Lukovo i Maševo. Na Lukovu su po predaji postojali tragovi nekoga "grada" i kapele sv. Luke. Ti položaji za sada nisu točno ustanovljeni. Danas postojeća kapela sv. Luke nova je građevina.

Na predjelu Maševo, u hladu smrekove šume u neposrednoj blizini šumske ceste, podno više gomila naziru se tragovi srednjovjekovne kapele Male Gospe. Odnedavna je ovaj položaj obilježen skromnom kapelicom koja nas podsjeća na tradiciju ovoga povijesnog kulturnog mjesta. Maševo se poput Lukova više puta spominje u povijesnim vrelima 14. i 15. stoljeća. Prije više desetljeća proširivanjem ceste radnici su naišli na ostatke zida, koje je dijelom otkopala i opisala Radmila Matejčić. Bili su to prilično kvalitetno građeni zidovi, podignuti od klesana kamena položena u vodoravne redove. Otkopan je tek dio sjevernoga bočnog zida te dijela začelja s pravokutnom istaknutom apsidom. Očito je riječ o spomeniku ranogotičkog doba čije bi ostatke trebalo iznova otkopati i konzervirati. Po predaji i ovdje je bilo groblje.

Fortica i Crikvena u Mrkoplju

Na istaknutom travnatom brežuljku povrh prostrana Mrkopaljskog polja nalaze se tragovi kapele nepoznata titulara. Ostatke temelja jedne crkvice otkopala je prije više desetljeća arheolog Ružica Drechler-Bižić tražeći ostatke prapovijesne gradine. To su do 80 cm visine očuvani donji dijelovi zida kapele pravilne orijentacije s polukružno opisanom apsidom (List 2, br. 2) skromnih dimenzija. Dosta nepravilan gradbeni slog unatoč "romaničkoj" tlocrtnoj matrici može govoriti o siromaštvu graditelja, no to je svakako prvi potvrđeni crkveni spomenik srednjovjekovnog graditeljstva (možda iz druge polovice 14. stoljeća) na tlu Gorskoga kotara, svakako stariji od crkve na Maševu. U podnožju ove

³⁰ I. LUKEŽIĆ, 1985, 9-13.

glavice zvane "Fortica" nekoliko stotina metara u pravcu jugoistoka u ravnom polju nalazi se malen kameni humak, na kojem se uočavaju komadi priklesana vapnenca s tragovima vezivne žbuke. Taj lokalitet naziva se "Crikvena", a po kazivanju mještana pri oranju nailazili su na kosturne ukope. Narod te nalaze pripisuje "Grcima". Treba napomenuti da upravo u okolici Mrkoplja ima više mogućih arheoloških lokaliteta s tragovima koje narod pripisuje Grcima ili Turcima (Begov grob, vrh Čelimbaše, položaj u blizini kalvarije na cesti Mrkopalj – Sunger itd.).

Lič (općina Fužine)

U prostranom Ličkom polju, blizu drevne komunikacije između Liča i Maševa, podno brežuljka "Gradina" (na kojem su još vidljivi tragovi kaštela s početka 17. stoljeća) nalazi se poznata crkva Marije Snježne razorena u drugom svjetskom ratu. Njezini obrisi na tlu i dalje su mjestom hodočašća i molitve. Svega nekoliko stotina metara preko polja u pravcu podnožja spomenute Gradine nalazi se lokalitet koji narod pripisuje sv. Mariji Magdaleni. To je vrlo zanimljiv arheološki lokalitet, na kojem danas vidimo do dva metra iznad ravnice izdignutu zemljanu humku promjera oko dvadeset metara, koja je okružena plitkim kružnim jarkom. U središtu humka obraslom raslinjem nalazi se udubina s rasutim komadima klesana kamena, crijepa i komadićima vapnenog morta. Taj lokalitet zaslužuje punu pažnju i istraživanje, jer doista djeluje kao mali srednjovjekovni "wasserburg" prenesen ovamo na granicu primorja s područja Panonije. Usput napominjemo da se u pravcu jugoistoka, na krševitom brežuljku iznad Marije Snježne po predaji nalazila i kapela sv. Ivana, od koje nismo pronašli tragove.

6. *Crikvenica-Selce*

Sv. Juraj na "Gradini" iznad Selca

Izdaleka je vidljiv položaj crkve sv. Jurja povrh ceste Bribir – Selce, na najvišem dijelu bedemom omeđene prapovijesne gradine obnovljene tijekom uređenja refugija u 6. stoljeću. To je vrlo zanimljiv spomenik, koji je trpio sudbinu obnoviteljskog žara između dva svjetska rata, kada je temeljito iznutra i izvana ožbukana debelim slojem cementnog šprica, s izlivenom dvostrešnom betonskom pločom na krovu. Crkva je u bombardiranju tijekom Drugoga svjetskog rata teško oštećena, pa smo između 1995. i 1997. pristupili konzervaciji i obnovi koja je uspješno obavljena, a crkva iznova nakon desetljeća devastacija vraćena kultu. To je veoma izdužena jednobrodna crkva s polukružno

Sl. 7. Crkva sv. Jurja na "Gradini" iznad Selca, stanje prije obnove godine 1995.

opisanim začeljem, širine pročelja 5,80 m, začelja 5,40 m, ukupne duljine od gotovo 14 m. Pri skidanju betonske glazure s pokrova apside otkriven je i prezentiran izvorni pokrov od kamenih ploča. Nakon statičke sanacije i rekonstrukcije urušenih dijelova zida i svoda zadržan je postojeći betonski krov. Na njega je postavljen novi pokrov natkriven u mort položenim i fugiranim kanalicama na tradicijski način. Analizom brojnih inačica kupa i opeka rasutih uokolo crkve zaključili smo da je prvi pokrov građevine bio formiran od kombinacije antičkih tegula i vrlo plitkih kanalicama (imbrekse bizantskog tipa). Po otucanju nutarnje i vanjske žbuke postala su vidljiva dva osnovna građevna i kronološki različita horizonta spomenika (vidi List 1, br. 1a, b, c). Začelje crkve s polukružnim svetištem sazidano je od kockasta klesana kamena položena u vodoravne redove. Nešto grublje, ali po žbuci sudeći vremenski blizu ili istodobno izgrađeno je i pročelje crkve. Pri ovim rekonstrukcijama graditelji su nove zidne strukture oslonili na starije postojeće bočne zidove. Ti stariji zidovi građeni su i višekratno krpani vrlo neuredno, od običnoga lomljenca položena u obilni mort. Mort je načinjen miješanjem vapna, morskog šljunka i vrlo sitno drobljene opeke, pa je istovjetan žbuci u zidu rekonstruiranog dijela okolnih bedema. U ovom najstarijem, očito preromaničkom ili kasnoantičkom dijelu građevine, iznutra nalazimo dva para masivnih pilona prizidanih uz bokove. Na par

Sl. 8. Pokrov od kamenih ploča nad svetištem crkve sv. Jurja na "Gradini" nakon skidanja cementne glazure postavljene prethodnom obnovom

pilona uz jugoistočni bok s vanjske strane naknadno su prislonjena dva moćna kontraforna prizida. Njihovim je postavljanjem dijelom negiran stariji otvor vratiju lučnog nadvoja (istovjetnog tipa kao zazidani ulaz u pročelju Sv. Stjepana u Ledenicama). Taj je otvor potpuno nevidljiv unutar građevine, jer je spomenuti dio unutarnje plohe zida u nekom vremenu posve prezidan, pa od špaleta nema ni traga. S unutarnje strane kutova pročelja nalaze se također prizidana dva nešto uža pilona. Tri para pilona podupiru pojasnice pravokutna presjeka. Pojasnice su uže od širine pilona i odgovaraju širini pojasnice koja podupire prezbiterijalni, u romaničkom duhu rekonstruirani dio crkve. Ta pojasnica ne teče od prizidanog pilona, već izlazi iz strukture bočnih zidova. Svod crkve slijedi visinom i oblikom konstrukcije dva osnovna podna nivoa, niži, prednji prostor, nad kojim je svod gotovo bačvasta oblika, te za stubu viši, prezbiterijalni dio, nad kojim je svod zrelogotičkih proporcija i zašiljena oblika. Otvori na crkvi nisu odviše databilni. U središtu apside položen je prozorčić

poput proreza u zidu, dok su jedini otvori (po jedan na svakom bočnom zidu) izvedeni vrlo jednostavno, poput puškarnica na fortifikacijama. Nadzorno-fortifikacijski karakter crkve odaju i dva niza vrlo uskih, u različitim pravcima usmjerenih, pravokutnih otvora u pročelju. Iznad ulaza s kamenim fino klesanim okvirima lučnog nadvoja (romaničkog stila) nalazi se naknadno probijen svjetlarnik, vjerojatno za obnove u 19. stoljeću. Na desnom dovratniku nalazi se poput maloga kružnog medaljona uklesan lik bradatog muškarca, možda Isusa. Spomenimo još da je trijumfalni luk vrlo kvalitetno zidan, polukružna oblika, s jednim vrlo zanimljivim impostom o koji se oslanja sjeverna strana luka. Taj mali impost ima stepenastu profilaciju, uobičajenu za imposte ili glavice stupova u razdoblju začetaka primjene internacionalnog romaničkog stila u nas (početkom 12. stoljeća). Naglašavam da je to elemenat mlađeg dijela građevine. O funkciji i prvobitnom izgledu građevine prije rekonstrukcije u romaničkom duhu možemo samo nagađati. Masivni polustupovi prizidani uz bočne zidove tipično odražavaju način kako se rješavalo podupiranje svodnih konstrukcija u razdoblju predromanike (9.-11. stoljeću). Crkva je čitava položena na poravnatu liticu, bez ikakvih temelja. Probna arheološka istraživanja u dijelu prezbiterija pokazala su da ispod postojećeg kamenog opločenja tek petnaestak cm dublje leži stariji podni nivo načinjen od zaglađene glatke smjese vapna i finoga morskog šljunka. Nisu na tlu uočeni nikakvi tragovi zida koje bi omeđivalo prvobitnu gradnju, pa je očito da su obnovitelji crkve u 12. stoljeću na mjestu zatečenog pročelnog i začelnog zida porušili postojeće i sazidali nove. Površina poda u malom raspoloživom dijelu svetišta iza zidane baze oltara (rekonstruirane u novije doba) nije prekopavana.

Narodna tradicija ispravno tumači ovaj spomenik kao najstariju crkvu puka "Selačkog i Bribirskog" koju su sazidali "Grci". Nedostatak predromaničkog crkvenog namještaja i na ovom lokalitetu možda jest slučajnost, ali na tlu Vinodola on postaje pravilom. Postavljanje pilona kao podupirača svoda (ne onoga danas vidljivog) može biti i intervencija graditelja iz razdoblja proto-romanike, ali i iz 6. stoljeća, kako nam to lijepo pokazuje memorija na otočiću Majsanu. Je li crkva sv. Jurja naslijedila ranobizantski zatečeni naslovnik ili je nastala pregradnjom u doba rane afirmacije romaničkog graditeljstva jednoga ruševnog profanog zdanja, spekulacije odnosno kućice za stražu iz razdoblja vladavine cara Justinijana? Crkva sv. Jurja značajan je svjedok održavanja tradicije kulturnog mjesta u surovom okolišu, preživjevši sve političke i narodnosne mijene na tlu Vinodola.

Sv. Katarina – Selce

Ova vrlo skromna, ali lijepa pravokutna građevina bez istaknute apside začelja (List 7, br. 3) presvođena bačvastim svodom smještena je u zelenilu parka podno groblja u Selcu. To je rustična građevina bez ikakvih databilnih elemenata, zidana vrlo neuredno jer je od početka bila predviđena za premazivanje vapnom. Mali zvonik tipa preslice novija je gradnja, ali su iskorišteni i neki stariji kameni elementi. U tlocrtu kapela ima dimenzije 4 x 4 m, s jednim masivnim kontraformnim prizidom naslonjenim na čitav južni zid. Crkvice ima i malo ognjište, jer je kasnije bila i u funkciji depozitorija. Smatra se da je izgrađena za posvete modruškog biskupa Kristofora 1498., međutim 1485. se spominje vinograd sv. Katarine!

Druge crkve i kapele na području Selca novovjekog su podrijetla. Spominjem tek područje "Martin" u danas napuštenim maslinicima nedaleko od trase magistralne ceste povrh središta mjesta, koje treba posjetiti.

Župna crkva Sv. Marije u Crikvenici

Ovom povijesnom spomeniku Crikvenica duguje ime još iz davnog doba kada je ruševne ostatke drevne "crikvice" sv. Marije krajem 14. stoljeća dao porušiti novopridošli red eremita sv. Pavla.³¹ Srednjovjekovna građevina više je puta pregrađivana i proširivana u kasnijim stoljećima, pa danas najstariji dio čini tek u 16. stoljeću izgrađen prostran presvođen prezbiterij s renesansno oblikovanim kamenim rebrima, a značajni radovi obavljani su 1659. i 1776. Od skromnih elemenata kamene dekorativne skulpture spomenimo u podnožju crkve uzidan lik Isusa, kao i stupiće s renesansnom dekoracijom koji su nekad pripadali prezbiterijalnoj ogradi, danas zabačenoj na balkonu jednoga zatvorenog dvorišta u središtu Crikvenice. Ipak, moramo spomenuti u literaturi krivo atribuiranu i zanemarenu činjenicu da recentni drveni kor kod glavnog ulaza u crkvu nose dva masivna stupa s vapnenačkim pomalo rustičnim – palmetnim kapitelima. Ti su kapiteli ovdje spolirani s nepoznata mjesta, no nisu pavlinski rad, a ishodište im treba tražiti u srodnim proto-ranoromaničkim crkvama obližnjih kvarnerskih otoka, Nina i Zadra. Možemo pomišljati da im je i podrijetlo s tih strana. Dodatni problem čine dva stupa glatkog torza od zelenkastosiva mramora, dosta oštećena od starosti, jer takvi stupovi imaju vrlo udaljeno podrijetlo iz pravca ishodišta sirovine (istočni Mediteran, jug Italije ili Sjeverna Afrika). Oblikovno, oni mogu pripadati nekoj monumentalnoj kasnoantičkoj građevini iz razdoblja nakon vladavine cara Dioklecijana, no takvi dragocjeni stupovi u pravilu su bili iznova

³¹ D. KLEN, 1981.

ugrađeni u ranokršćanske bazilike, kako to pokazuju brojni primjeri na otoku Krku ili u Istri. Pavlini su mogli te stupove pronaći negdje na tlu naselja "Ad Turres" u samoj Crikvenici, ali i dotegnuti morem s neke od brojnih rano-kršćanskih bazilika sa susjedne obale otoka Krka, posebice jer su na otoku imali brojne vinograde i maslinike.

Stara župna crkva Sv. Šimuna i Jude Tadeja na Kotoru

Drevna crkva posvećena apostolima sv. Šimunu (Kanaancu ili Zelotu) i Judi Tadeju danas je tek gomila urušena kamenja. Bila je to župna crkva naselja Kotor, na južnom obronku strmog brijega s kojeg se u svim povijesnim razdobljima nadzirao kanjon Dubračine, prirodni pristup i komunikacija između obale i vinodolske kotline. Građevina je teško stradala u požaru, pa je ubrzo zatim tijekom 18. stoljeća posve napuštena, a dio okolna groblja prekopan. S razvojem Crikvenice ubrzano je propadao Kotor, pa tako danas ovdje više nema stalnih stanovnika. Početkom Drugoga svjetskog rata tik do sjevernog zida crkve napravljena je vodosprema, pri čemu je uništen prednji dio crkve. Tijekom posljednjih nekoliko godina u nekoliko akcija čišćenja crkvenog interijera otkriven je veći dio ostataka zidnih struktura, a planiraju se i opsežniji konzervatorski zahvati. Iskopavanjima je utvrđen izvorni oblik građevine, longitudinalne crkve s polukružno opisanim začeljem, s lađom koja u tlocrtu ima trapezasti lik (List 5, br. 2). Dimenzije ove građevine iznose: duljina 11,5 m, širina začelja 5.40 m, širina pročelja 6 m. Značajnom rekonstrukcijom kasnije je jednobrodna građevina pretvorena u crkvu križnog tlocrta, dobivši po sredini bočnih zidova dvije presvođene pravokutne kapele, te nov, znatno dublji prezbiterij pravokutnog tlocrta. Ta rekonstrukcija mogla je biti učinjena nakon 1468., kada je naselje Kotor darovano franjevcima s Trsata. Prezbiterij pravokutna tlocrta debelih je zidova (90 cm) s jednom vrlo uskom strijelnicom na začelju te tragom većeg prozora na jugoistočnom zidu. Od prvobitne polukružne apside preostao je red do dva kamenih klesanaca. Od drugih otvora spominjemo ulaz u osi pročelja, od kojeg je zatečen ostatak praga, te dva jednostavna pravokutna prozora na zapadnim zidovima prigrađenih kapela. Za razliku od izvornih struktura zidanih od klesana kamena s vrlo kvalitetnom žbukom, prigradnje su građene vrlo neuredno, s uporabom komadića opeka i crijepa. Crkva je nakon te "kasnogotičke" obnove morala djelovati kao mala crkva-tvrđava, s povišenim prezbiterijem iznad kojeg se izdizala četverokutna kula. Spominjemo tek analogni slučaj iz istog razdoblja – crkvu sv. Bernardina u sklopu franjevačkog samostana na Košljunu. Na začeljnom zidu sjeverne kapele naziru se tragovi fresaka, odnosno uz bordure s vegetabilnom ornamentikom

naslućuje se stojeći lik u biskupskoj odori. Crkveni parter prepun je raka i grobnica koje će se istražiti u skoroj budućnosti.

Sv. Stipan na Kotoru

Na južnom dijelu vršnog platoa naselja Kotor, u sklopu ruševine neke štale preostao je trag polukružnog svetišta male kapele sv. Stipana (Stjepana). Drugi dijelovi, osim većeg dijela apsidalnog plašta, već su odavna prekopani.

Sv. Juraj na Kotoru

Na najvišem dijelu Kotora, u neposrednoj blizini strmine obronka koji se spušta prema dolini rječice Dubračine nalaze se ruševni ostaci crkve sv. Jurja. I taj spomenik ubrzano propada i nestaje pa je prijeko potrebna što skorija konzervacija ostataka zida. Crkvica ima očitu nadzornu i stratešku ulogu. To je izduljena jednobrodna građevina dužine gotovo 10,50 m, širine do 4,50 m, s polukružno opisanim svetištem, koje premašuje u tlocrtu lik polukruga. Vrlo duboko polukružno svetište svakako upućuje na ranokršćansku ili ranosrednjovjekovnu graditeljsku tradiciju, što svrstava tu crkvu u najstarije sakralne građevine na tlu Vinodola. Određenoj preromaničkoj tradiciji pripada i vidljiv slog zidnih struktura, građenih od priklesana lomljenca, a ne klesanaca, položenog u savršeno vodoravne redove. Ispune između lomljenaca tvore ubačeni sitniji kamenčići, dok je sama žbuka vrlo kvalitetno načinjena od sitnoga morskog šljunka i vapna pomiješana s mljevenom opekom. Sačuvan je tek jedan otvor, oblika vrlo uskog proreza jednake širine (vidi List 4, br. 3). U dnu svetišta uz spomenuti prozorčić postoje tragovi fresko-slikarija, odnosno crvenom bojom na žućkastoj podlozi izvedeni geometrijsko-vegetabilni motivi križa i sunca. Vrlo slične prikaze imamo na svetištu osamljene kapele sv. Jurja nedaleko od Vrbnika, gdje je Juraj prikazan u još poganskom obličju božanstva Silvana.

Sv. Trojica nedaleko od Kotora

Sjeveroistočnije od Kotora, na pustoj visoravni povrh Podbadnja, nalaze se ruševine prostrane crkve sv. Trojice. Nedaleko crkve na istaknutoj glavici s nekoliko prapovijesnih gomila nalazi se promatrački položaj s kojeg se otvara pogled na čitav sjeverozapadni dio Vinodola, s gradovima Badanj, Grižane i Drivenik. O toj crkvi povijesna vrela šute, no njezini elementi mogu nas uputiti na vrijeme izgradnje. To je oveća, mogli bismo reći klasična dvoranska propovjednička crkva duljine 18 m, širine pročelja 8 m, s vrlo prostranim svetištem pravokutna tlocrta. Prozorski otvori ostali su bez kamenih eleme-

nata, ali dijelovi bočnih špaleta prozora u svetištu pokazuju kasnogotičko-ranorenesansne odlike. I prednji i začeljni dio crkve zidan je vrlo kvalitetno, ali uz uporabu jedva priklesana lokalnog vapnenca, uz obilatu uporabu komada crijepa dodavanog fugama, pa je očito čitava građevina pri izgradnji bila ožbukana. Na dijelovima unutrašnjih zidnih ploha još stoje tragovi završne glatke svijetle žbuke, bez tragova fresaka. Pomnim pregledom ziđa ustanovljene su dvije gradbene faze, prvoj pripada korpus lađe, dok je današnje duboko svetište nastalo nakon rušenja izvornog svetišta, kojemu bez iskopavanja ne možemo odrediti oblik. Trag tog izvornog zida svetišta uočava se uz vanjsko sjeverno rame crkve. Vjerujemo da je prvobitno svetište također imalo pravokutan oblik, možda manje površine od postojećeg. Dijelom su očuvani i dijelovi početaka zadebljanja križno-rebrastog svoda nad svetištem, dok je nad lađom bilo drveno krovšte. Tip građevine odgovara građevinama koje osnivaju propovjednički redovi, u ovom slučaju franjevci s Trsata. Predaja govori da je to bila hodočasnička crkva, stoga je imala prostranu lađu, ali i duboko svetište za potrebe izdvojene molitve fratara. Uzore toj građevini u osnovi kasnogotičkog tipa, koja je mogla biti izgrađena i početkom 16. stoljeća, nalazimo u gotičkoj građevini na ladanju primorja – crkvi u sklopu pavlinskog samostana sv. Jelene nedaleko od Senja (List 9, br. 1 i 2), koja je u povijesnim vrelima datirana kao najstarija takva crkva. S druge strane najrodnijom građevinom smatramo (ako promatramo oblik prezbiterija) crkvu Marije Snježne u Belgradu, pregrađivanu tijekom 16. i početkom 17. stoljeća za potrebe hodočasnika i zajednice kanonika.

Na kraju spomenimo i toponime "Vidovo" i "Mihovilovo" koji upućuju na davno nestale kapele naselja Kotor.

7. Grižane – Belgrad

Župna crkva sv. Martina u Grižanama

Župna crkva sv. Martina u Grižanama srednjovjekovnog je podrijetla, o čemu svjedoči i dio preostalog inventara pokretnih spomenika, kao i glagoljski natpisi, koji spominju obnove u 16. i 17. stoljeću. Kasnijom barokizacijom i obnovom u neogotičkom stilu nestali su tragovi srednjovjekovnog doba.

Sv. Marija Snježna u Belgradu

Ovaj slikoviti spomenik dominira svojom bjelinom u podnožju okomitih litica nedaleko od razvalina starog Grižanskog grada. 1988. pri obnovi crkve otucana je stara žbuka, a obavljeno je i arheološko sondiranje partera i dijela grobnica. Ta danas potpuno barokna građevina ipak ima srednjovjekovne

korijene, preostale tek u zidu pročelja s monumentalnom troetažnom preslicom zvonika. Pročelje izvorno mnogo niže građevine s drvenim dvostrešnim krovijem zidano je od pravilno uslojenih priklesanih lomljenaca. Kasnijim proširenjima u svim pravcima nestalo je bočnih zidova i začeljnog. Prvobitnoj kasnosrednjovjekovnoj fazi moglo bi pripadati zvono izljeveno 1439. Drugoj fazi pripadala bi izgradnja dubokog pravokutnog svetišta presvođenog križno-rebrastim svodom. Tijekom radova pronađeno je više segmenata kamenih rebara u presjeku poligonalne forme, koja su poput mrežišta podupirala svod. Rebra su bila premazana vapnenim bjelilom, te ukrašena cik-cak motivom naslikanim crvenom bojom. Od kasnogotičke faze građevine osim pročelja, monumentalnog pročelnog zvonika tipa preslice, preostao je tek sjeveroistočni začeljni ugao, kasnije učvršćen kosim kontraforom, u kasnom baroku uklopljenim u bok još jedne prizidane kapele. Početkom 17. stoljeća nizom opsežnih obnova dokumentiranih glagoljskim natpisima na zvoniku i drugdje po crkvi dolazi do barokizacije građevine. Tada je na postojeću i sačuvanu preslicu zvonika, koja je bila za 70 cm širine istaknuta od lica pročelja, prislonjen kvadratičan zvonik koji ima i funkciju utvrde, jer su već počela nemirna vremena ratovanja s Turcima.

Nestale kapele na području Grižana

U Grižanskom urbaru iz godine 1544. spominje se kapela sv. Križa. Danas postojeća crkva istog titulara recentna je građevina na istaknutoj uzvisini iznad sela Marušići, a podno lokaliteta "Gradina". Obilaskom terena nisu uočeni tragovi srednjovjekovne crkve.

Uvidom u katastar s kraja 19. stoljeća uočen je položaj pačetvorinaste (kasnogotičke) kapele sv. Filipa i Jakova, koja je stajala u središtu mjesta, a srušena je u poplavi početkom 20. stoljeća.

U mjestu se spominje i kapela (nestala) sv. Florijana, dok su kapele sv. Marka kod Belgrada i sv. Mihovila kod Blaškovića novije građevine. Novije su i kapele u Pećcima, te ostatci podno Baretića, dok se na putu za Antovo povrh jednog izvora u zapuštenom vinogradu nalazilo još jedno "grobišće", koje je uništeno eksploatacijom pijeska, a tragovi žbuke upućuju i na trag neke skromne gradnje položene nasuprot drvenom križu. U tlu je zamijećeno tek nekoliko ulomaka grube srednjovjekovne keramike, a mještani spominju nalaze urni!

Uz raskrižje cesta Grižane – Belgrad nalazila se crkva sv. Andrije. To je danas tek značajan arheološki lokalitet, većim dijelom uništen izgradnjom novih kuća. Ipak, ostatci klesanaca u obližnjem suhozidu i obilje kanalica ali i antičkih tegula (u blizini je i antički lokalitet) daju nam nade. Spomenimo da predaja i uz taj lokalitet spominje groblje.

Sv. Duh na Duševu – Podbadanj

U sjeni stoljetnih hrastova stotinjak metara iznad povijesnog mjesta gaza, kasnije drvenog mosta preko korita Dubračine, nalaze se razvaline crkvice sv. Duha. Kapela, koja se u vrelima spominje tek 1448., nalazi se u podnožju mrkih i tajanstvenih ruševina ranosrednjovjekovnog kaštela koji narod zbog njegova oblika naziva "Badanj", a čiji se pravi naziv krije u nazivu obližnjeg sela Kostelj. To je još jedna jednostavna građevina s pravokutnom, odnosno malo deformiranom trapezastom apsidom začelja, dužine nešto više od 12,50 m, širine 6,80 m (List 7, br. 4). Crkva je teško razvaljena i raspucala, prepuna kamena urušenog od svodne konstrukcije, i obrasla u gusto šiblje. Jedini je sačuvani otvor jednostavan prozorčić s pravokutnim špaletama oblika kasnijih puškarnica, dok je od većeg prozora na južnom zidu svetišta preostao tek trag bočne stijenke. U konstrukciji građevine postoje dva različita graditeljska izričaja. Starijemu pripada južni bočni zid, danas nagnut i dijelom uništen, građen od uslojenih manjih klesanaca, a mlađem horizontu pripadaju preostali zidovi, kao i svetište. Tek arheološkim istraživanjem mogla bi se potvrditi misao da je i ovdje izvorno romanički tip crkvice negdje tijekom 15. stoljeća obnovljen i "gotiziran". Možda je ta obnova uslijedila i ranije, neposredno iza potresa u 14.

Sl. 9. Impost trijumfalnog luka u svetištu kapele Sv. Duha na Duševu - Podbadanj

stoljeću, u kojem je razrušen te definitivno napušten kaštel na Badnju. Romaničkom duhu pripisali bismo i polukružni trijumfalni luk svetišta s jednim očuvanim stepenasto profiliranim impostom, sličnim spomenutom na svetištu crkve sv. Jurja na Gradini iznad Selca. Uokolo kapele uočavaju se tragovi nekih prigradnji, te jedne pravokutne kuće, a po predaji i ovdje je bilo groblje, vjerojatno uspostavljeno nakon pokrštavanja i napuštanja staroga groblja u obližnjem Stranču tijekom 12. stoljeća.

8. *Tribalj*

Sv. Rok, Fabijan i Sebastijan

Na mjestu današnjeg ulaza u hidroelektranu Tribalj, nedaleko od obale jezera nalazila se do 1953. posve čitava (i u funkciji) crkva posvećena zaštitnicima od kužnih bolesti – sv. Roku, Fabijanu i Sebastijanu. Posve nerazumno odlukom vlastodržaca crkva je potpuno razorena pa su nam od nje danas preostali tek snimci objekta i požutjele fotografije u arhivu župe. Proporcije građevine sugeriraju moguće srednjovjekovne korijene no to bi mogla biti i barokna građevina, s obzirom na vrlo duboku poluvaljkastu apsidu (List 6, br. 1). Svi otvori na građevini upućuju na vrijeme gradnje 16. stoljeća, jednako kao i okvir vrata koji ima ishodište u kasnogotičkom rustičnom graditeljstvu, no može biti i kopirana izvedba 19. stoljeća. Crkva je sa svetištem bila dugačka 13,50 m, široka 6 m, sa zidovima debljine koja omogućuje postavljanje kamene svodne konstrukcije.

Župna crkva sv. Marije u Triblju

Na rubu Tribaljskog polja (u srednjem vijeku zvanog Stomorino polje) nalazi se prostrana do kraja 19. stoljeća višekratno obnavljana crkva sv. Marije. Spominje se u povijesnim zapisima 1323., 1412. i 1449. Bila je to mala crkvića koja je barokizacijom posve prekrivena površinom nove građevine. Najstariji preostatak čini tek presvođena barokna sakristija, nad čijim se ulazom nalazi uzidan vrlo lijep kameni reljef Gospe koja se izdiže iz oblaka, vjerojatno rad stranog majstora s kraja renesanse. O starosti crkve svjedoče i zvona izljevna 1436. i 1486., pa će se o toj prvobitnoj građevini moći govoriti tek pri radovima na zamjeni trošna opločenja u crkvi, smještenoj uz poznato ranosrednjovjekovno groblje.

Sv. Kuzma i Damjan na Soplju

U zaklonjenoj udubini podno najvišega stjenovitog vrhunca prapovijesne gradine na Soplju između Triblja i Dramlja nalaze se skromni ostatci male

privatne kapele Sv. Kuzme, podignute u 19. stoljeću, devastirane u Drugom Svjetskom ratu. Ta kapela podignuta je unutar danas jedva vidljivog dijela ruševina jedne veće i starije crkve, koja se spominje u vrelima tek u posljednjih nekoliko stoljeća. Uz sjeverni bočni zid kapele pruža se bočni zid duljine 9 metara na kojem se vidi i trag skretanja u ramenu začelja. Nad prostorom začelja nalazi se veća hrpa kamenja s tragovima vezivnog morta. Ona sugerira tip ravnog začelnog zida s upisanom polukružnom apsidom koji je za Vinodol posve stran. Zide i razbacano kamenje upućuje na način gradnje uslojenim jedva priklesanim lomljencem položenim u tanke vodoravne redove, uz uporabu žbuke načinjene od svijetlog vapna pomiješanog s obiljem morskog šljunka. U okolici uz različite oblike kupa nalazimo i antičke tegule, kao i komadiće ljudskih kostiju. Taj značajni lokalitet, iako malen opsegom i slabe očuvanosti, trebat će arheološki istražiti i konzervirati.

9. Drivenik

Sv. Stjepan u Driveniku

Nedaleko od Driveničkog kaštela nalazi se crkva (danas u funkciji galerije) sv. Stjepana, poznata po svom "zlatnom" ranobaroknom oltaru i gotičkoj "Pieti", danas pohranjenima u Zagrebu.³² To je naizgled sasvim uobičajena ranobarokna građevina s pravokutnim dubokim svetištem presvođenim vrlo visokim svodom (List 6, br. 3). Prostranstvo i debljina zidova svetišta poput svetišta sv. Trojice na Kotoru upućuju na kasnogotičku graditeljsku tradiciju, no svod bez rebara sugerira nešto mlađe razdoblje, možda početak 17. stoljeća. Zaštitnim arheološkim istraživanjima, obavljenim 1992., ustanovljeni su vrlo skromni tragovi temelja ili temeljnog otiska jedne mnogo starije, male kapele ranokršćanskog ili romaničkog tipa. Nedostatak nalaza profilirane kamene skulpture ne ostavlja nam mogućnost ranijeg datiranja od razdoblja 13. stoljeća.

Župna crkva sv. Dujma

Ova skladna trobrodna građevina izgrađena je 1821. na mjestu stare i mnogo manje crkve sv. Dujma. Od te starije crkve danas nema vidljivih tragova, osim što se ispod žbuke sjeverne fasade nazire jedna pravilnija struktura kamenih blokova, no to treba provjeriti nakon otucanja stare žbuke. U parteru sadašnje crkve leže i nadgrobne ploče iz 17. i 18. stoljeća, no nema ničega starijeg. O

³² B. FUČIĆ, 1995.

starosti te crkve svjedoči nam tek njezin naslovnik, splitski mučenik Dujam, kojega ne susrećemo među titularima crkava u okolici. On nas podsjeća na povijesno utemeljenje krbavske biskupije tek u 12. stoljeću, koju je osnovala i splitska metropolija, i koja je bila pod njezinim patronatom.

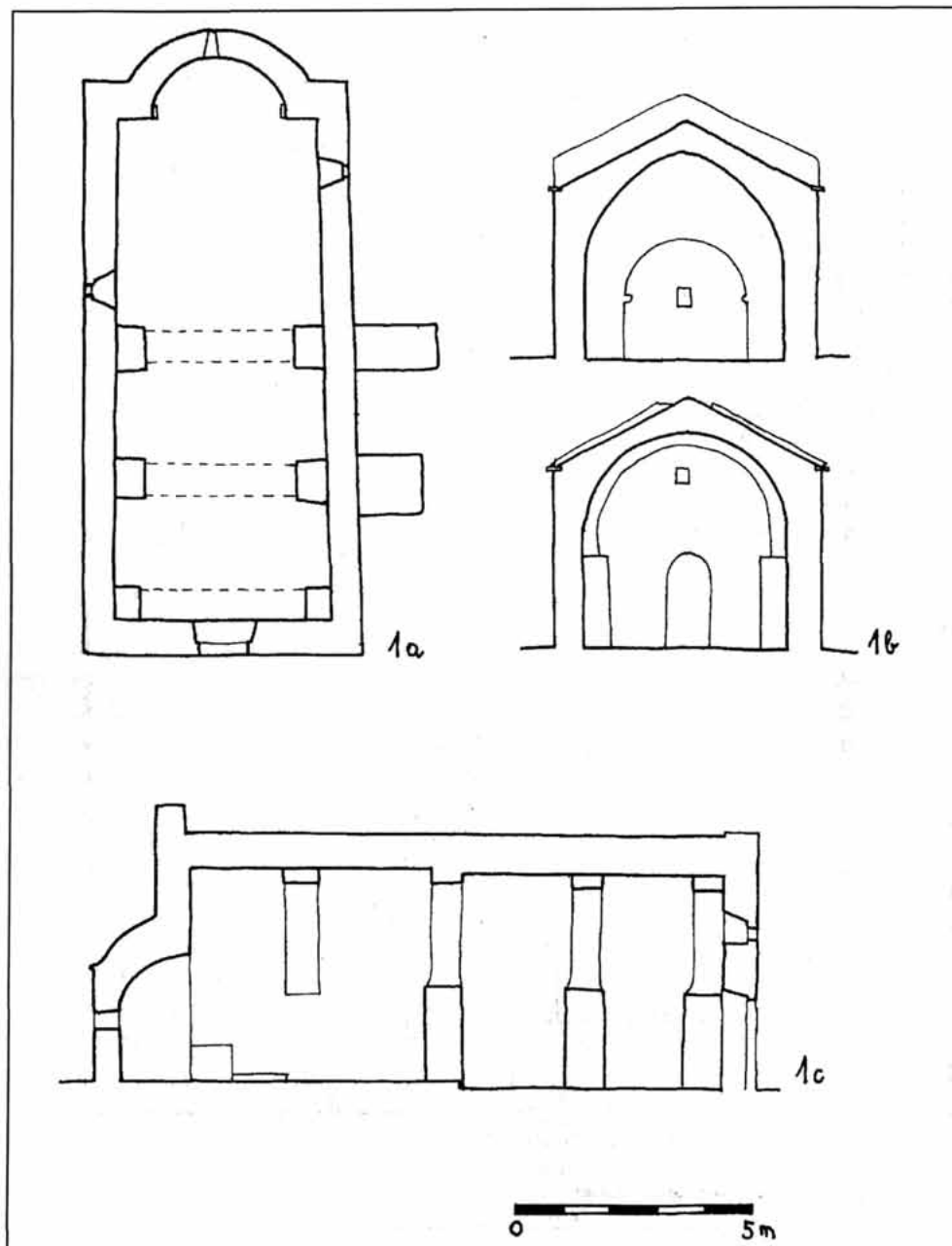
Crkva sv. Martina na Driveničkom groblju

U središtu groblja na driveničkoj uzvisini, s kojeg se rastvara prekrasan pogled na Vinodol, nalazi se pomalo neugledna kapela sv. Martina. To je obična pravokutna građevina bez istaknutog svetišta (ravnog začelnog zida) dimenzija 5,20 x 6,80 m (List 8, br. 2). Okvir vratiju noviji je rad, u posljednje vrijeme probijen i proširen brusilicom. Južni bočni prozor atipična je oblika, dok je vrlo zanimljiv uski sjeverni prozorčić, koji ima posve očuvane okvire gotičke profilacije, s karakterističnim zašiljenim nadvojem. Kapela je presvođena novijim svodom. Sondiranja unutarne zidne žbuke mogla bi uputiti na tragove fresaka. Izgradnju te kapele možemo smjestiti u polovicu ili kraj 15. stoljeća (spomenimo analogni primjer crkve sv. Nedilje kod Vrbnika iz godine 1445.).

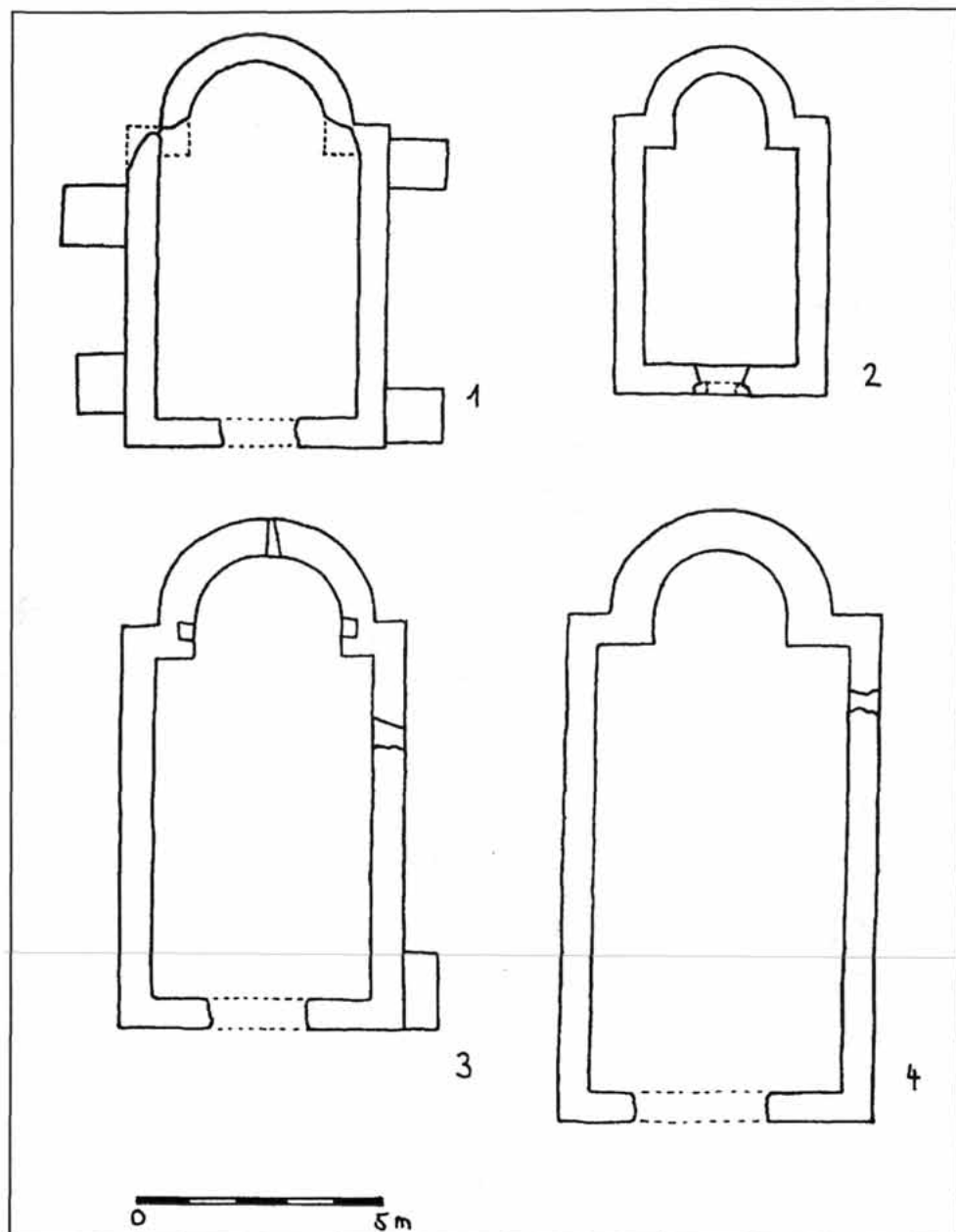
Župna crkva sv. Jakova u Jadranovu

Nekad luka Driveničana, mjesto Jadranovo nastalo je tek u posljednje vrijeme sjedinjavanjem naselja Sv. Jakov, Šiljevica, Neriz, Kloštar i Havišće. O starini tog mjesta svjedoče nam značajni tragovi antičkih naselja kao i poblize nepoznatih srednjovjekovnih eremitaža i njihovih posjeda sačuvanih u spomenima naziva "Neriz" i "Kloštar". Današnja župna crkva sv. Jakova novija je građevina osnovana početkom 19. st. na mjestu nekadašnjeg magazina za sol Zrinskih. Međutim, u pritužbama senjskih biskupa zbog uzurpacije crkvenih dobara, građevina i prihoda koje su počinili Zrinski, spominje se i desakralizacija crkve sv. Jakova. Bilo je to godine 1690. U crkvi se nalazi i zanimljiv barokni inventar. Obilaskom ogradnog zida oko crkve uočeni su recentno priklesani, fino obrađeni kameni blokovi. Riječ je o segmentima polukružnog nadvoja trijumfalnog luka apsida jedne znatno manje srednjovjekovne crkve. Predaja hoće da je taj Sv. Jakov prvotno postojao na Havišću iznad uvale Trstena gdje se još uočavaju tragovi zida neke građevine pretvorene tijekom 16. i 17. st. u uskočku stražarnicu. Taj položaj ne može imati veze sa srednjovjekovnim i suvremenim položajem crkve sv. Jakova.

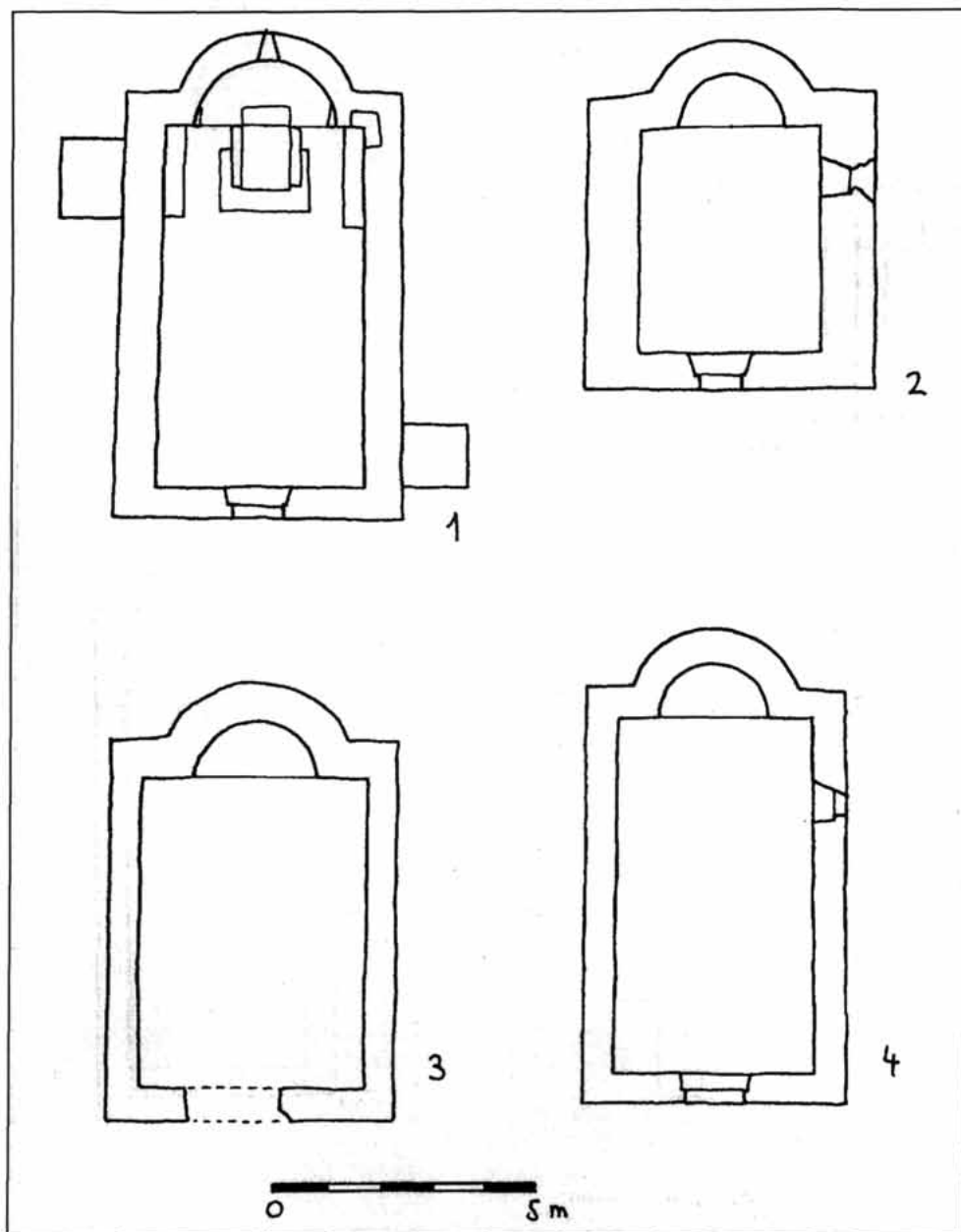

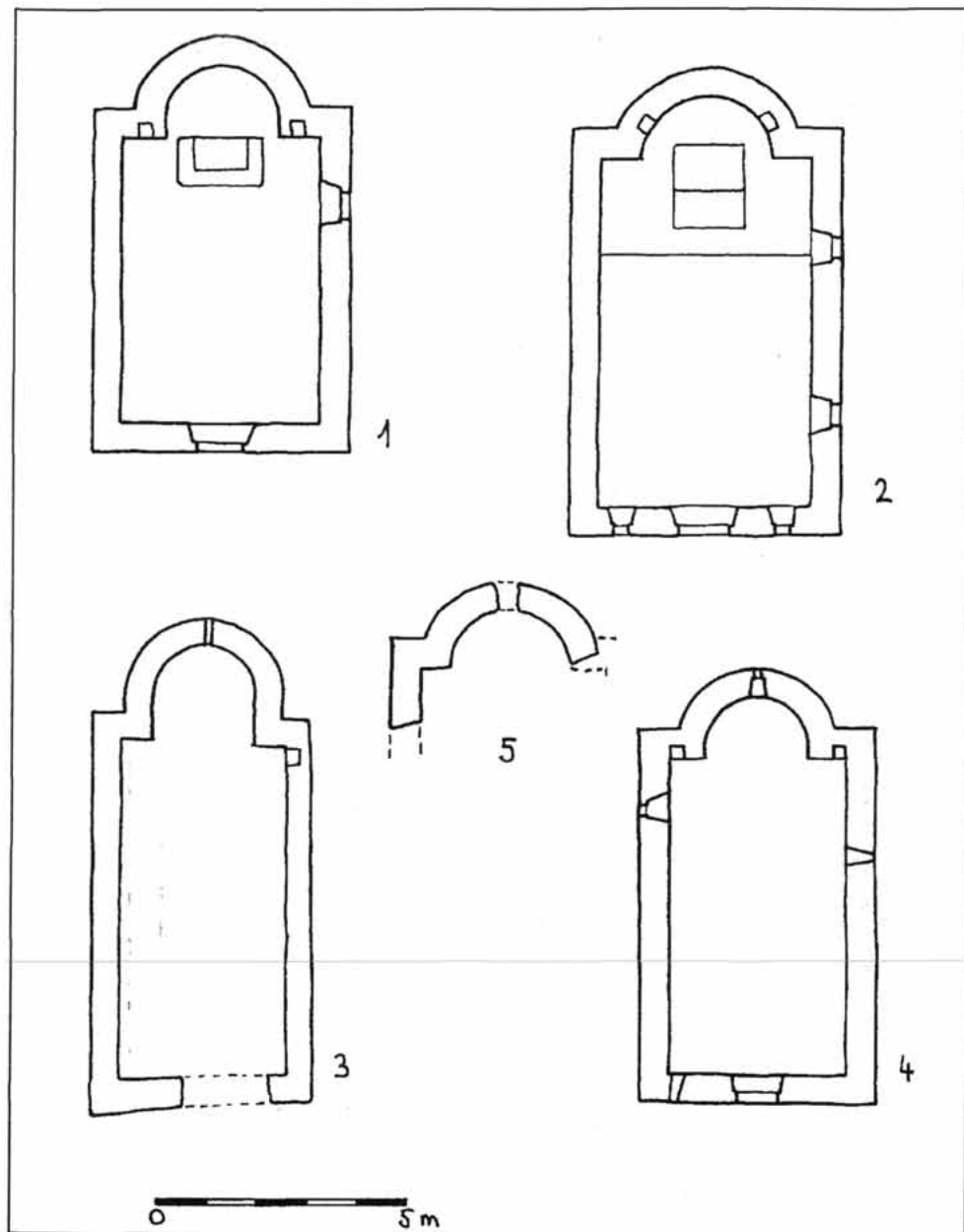
List 1. crtež 1a, b, c: Sv. Juraj iznad Selca

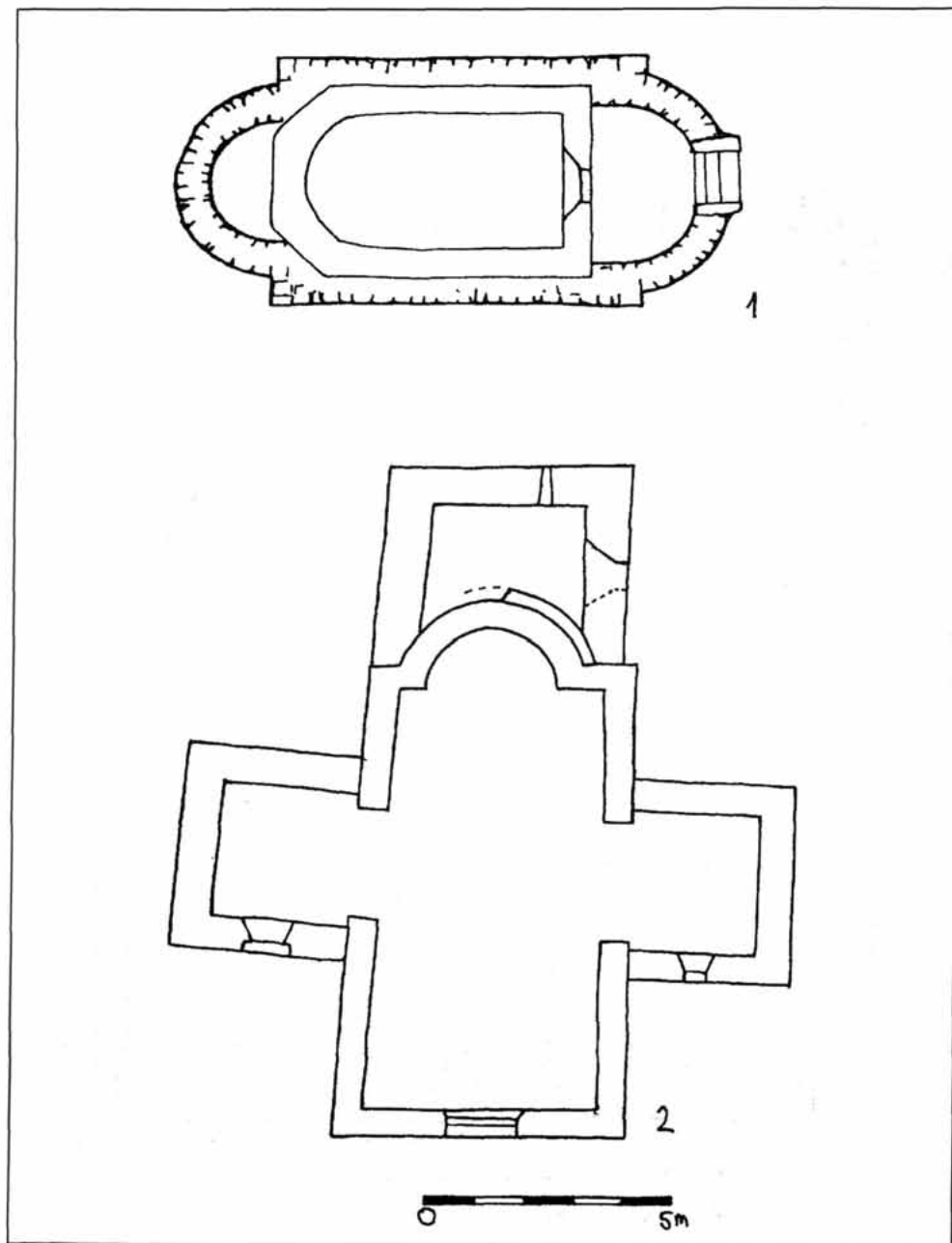
List 2: 1. Sv. Vid kod Bribira, 2. "Fortica" u Mrkoplju, 3. Sv. Martin kod Novog Vinodolskog, 4. Sv. Juraj u Ledenicama

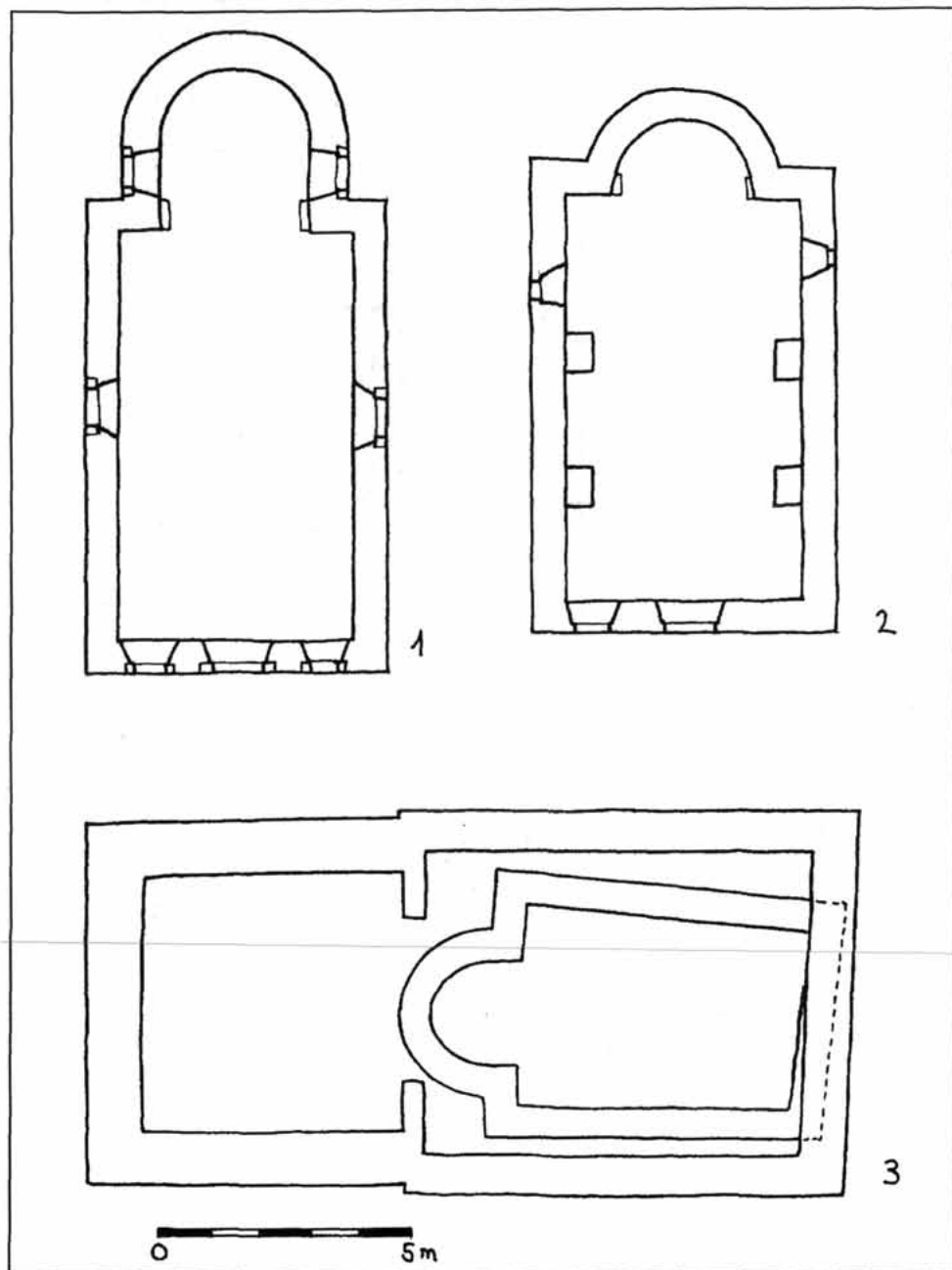
List 3: 1. Sv. Kuzma kod Novog, 2. Sv. Jeronim kod Podgori, 3. Sv. Mikula kod Novog,
4. Sv. Marko kod Novog

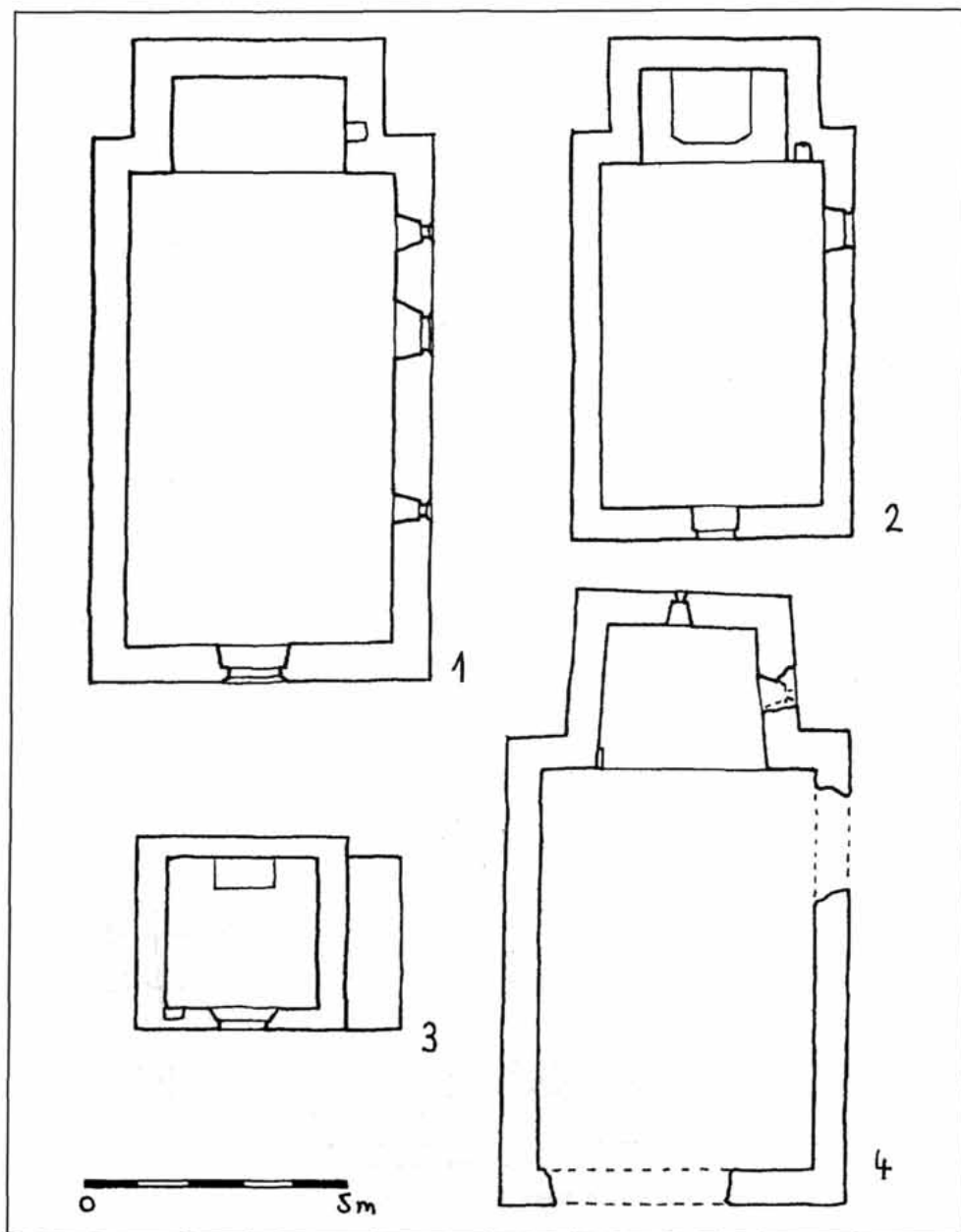
List 4: 1. Sv. Lucija Zagori, 2. Sv. Nikola u Novom, 3. Sv. Juraj na Kotoru,
4. Sv. Magdalena kod Bribira, 5. Sv. Ana na Kričini

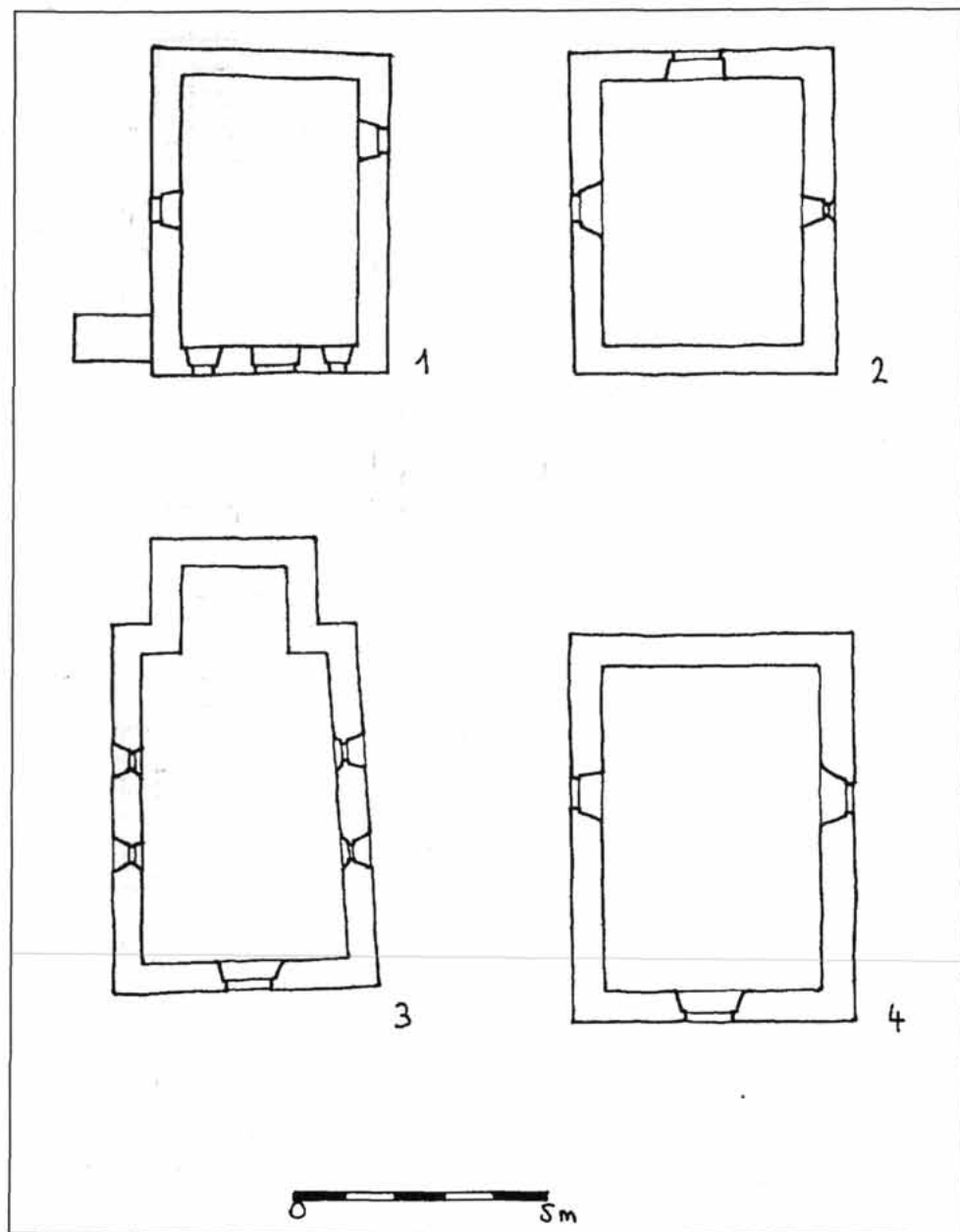
1. Sv. Marina kod Novog, 2. Sv. Šimun na Kotoru

List 6: 1. Sv. Rok u Triblju, 2. Sv. Antun u Bribiru, 3. Sv. Stjepan u Driveniku

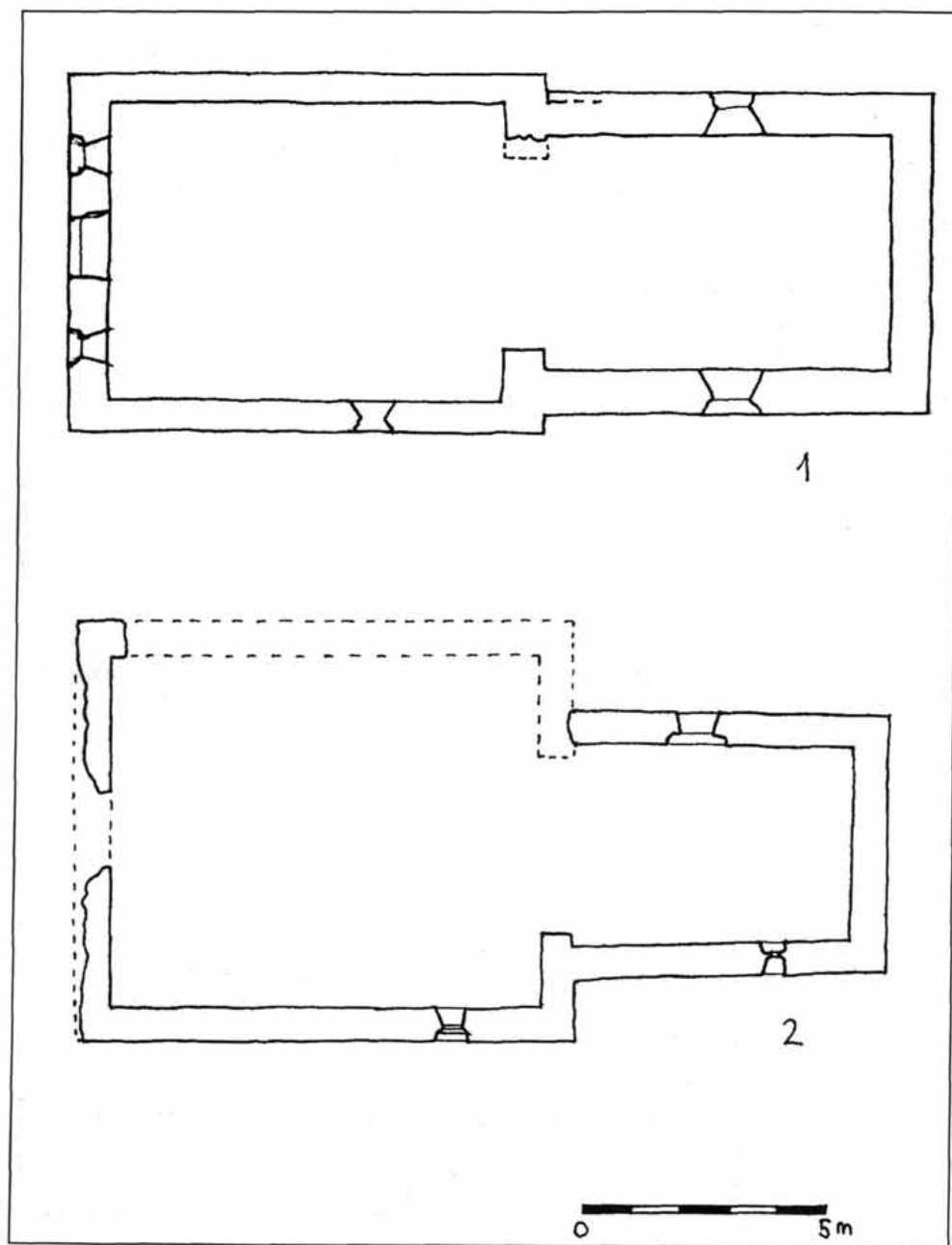

List 7: 1. Sv. Trojica u Novom, 2. Sv. Martin u Podskočima, 3. Sv. Katarina u Selcu, 4. Sv. Duh na Duševu

List 8: 1. Sv. Magdalena u Povilama, 2. Sv. Martin u Driveniku, 3. Sv. Ilija u Sibinju,
4. Sv. Stipan kod Ugrina

List 9: 1. Sv. Trojica na Kotoru, 2. Sv. Jelena kod Senja

Literatura

- Ivan BARBARIĆ, Glagoljaška pismenost u Vinodolu, *Vinodolski zbornik*, IV, Crikvenica, 1985.
- Mile BOGOVIĆ, Crkva u Vinodolskom zakonu, *Riječki teološki časopis*, 1, Rijeka, 1993, 63-77.
- Josip BRUNŠMID, Kameni spomenici Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu, II, *Vijesnik HAD-a*, n. s. XII, Zagreb, 1912.
- Zdenko BRUSIĆ, *Kasnoantička utvrđenja na otocima Rabu i Krku*, Izdanja HAD-a 13, Zagreb, 1989, 111-119.
- Željka CETINIĆ, *Stranče-Gorica, starohrvatsko groblje*, PPMHP, Rijeka, 1998.
- Ivan ČRNČIĆ, *Najstarija poviest Krčkoj, Osorskoj, Rabskoj, Senjskoj i Krbavskoj biskupiji*, Rim, 1867.
- Aleksandra FABER – Radmila MATEJČIĆ, Izvještaj o stanju gradine Lopar u Novom Vinodolskom, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 2, Zagreb, 1963.
- Branko FUČIĆ, *Drivenik*, Rijeka, 1995.
- Aleksandar JOVANOVIĆ, *Rimske nekropole na teritoriji Jugoslavije*, Beograd, 1984.
- Mario JURIŠIĆ, *Arheološki nalazi u podmorju Krka, Raba, Paga i Hrvatskog primorja*, Izdanja HAD-a 13, Zagreb, 1989.
- Miljenko JURKOVIĆ, *Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima*, doktorska disertacija obranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
- Nada KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976.
- Nada KLAJIĆ, *Vinodol od antičkih vremena do knezova Krčkih i Vinodolskog zakona*, Posebno izdanje HARP-Ri, Pazin-Rijeka, 1998.
- Danilo KLEN, Glagoljske isprave crikveničkog samostana pavlina, *Vjesnik HARIp*, sv. XXIV, Rijeka, 1981.
- Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891.
- Irvin LUKEŽIĆ, Prilog poznavanju primorsko-goranskih veza u 16. i 17. stoljeću, *Vjesnik HARIp*, XXVIII, Rijeka, 1985.
- Lujo MARGETIĆ, *O bašćanskoj ploči*, Krk, 1997.
- Radmila MATEJČIĆ, Gradina Badanj kod Crikvenice, *Jadranski zbornik*, 10, Pula-Rijeka, 1978.
- Radmila MATEJČIĆ, *Crikvenica – područje općine*, Zagreb, 1987.
- Radmila MATEJČIĆ, Sakralna i profana arhitektura na području stare župe Vinodol, *Vinodolski zbornik*, V, Crikvenica, 1988.

- Darko NEKIĆ, Senjska biskupija u srednjem vijeku, *Senjski zbornik*, 24, Senj, 1997.
- Ivan OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964.
- Dragutin PAVLIČEVIĆ, Iz prošlosti Krmpota, Klenovice i Ledenica, *Vinodolski zbornik*, IV, Crikvenica, 1985.
- Manojlo SLADOVIĆ, *Povesti biskupijah Senjske i Modruške ili Krbavske*, Trst, 1856.
- Ranko STARAC, Antička keramika na lokalitetu "Igralište" u Crikvenici, *Vinodolski zbornik*, VI, Crikvenica 1991.
- Željko TOMIČIĆ, Na tragu Justinijanove rekonkviste. Kasnoantičke utvrde na sjevernom priobalju Hrvatske, *Prilozi*, 10, Zagreb, 1996.
- Katalog izložbe, *Prošlost i baština Vinodola*, Zagreb, 1988.
- Monografija *Šilo ko vavek vrti*, Turistička zajednica Šilo, Krk, 1999.

DIE SAKRALE ARCHITEKTUR DES MITTELALTERLICHEN VINODOL

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Autor bemueht sich mit dieser Arbeit die veroeffentlichten Informationen ueber die Zahl und den Zustand des groeften Teils der bestehenden mittelalterlichen Kirchen auf dem Gebiet von Vinodol zu ergaenzen. Er erwagte die Frage der Dichte und der Lage der antiken und spaetantiken Funde sowie der moeglichen fruehchristlichen Gotteshaeuser. Nachher beschreibt er die Periode der historischen Luecke zwischen dem 7. und 12. Jahrhundert, die wir als die Zeit der verlangsamten und unwirksamen Christianisierung dieses Teils Banalkroatiens bezeichnen. Diese Meinung bekraeftigt der heidnische Charakter der damaligen altkroatischen Graeber. Mit der Stiftung der Dioezese von Krbava, Mitte des 12. Jahrhunderts, beginnt ein systematischer Prozess des Kirchenbauens. In zwei folgenden Jahrhunderten beendigte der Bau des groeften Teils von den heute bekannten sakralen Bauwerken, die die Baeuerlichkeit der Form und die relativ bescheidene Geschicklichkeit des Bauens ohne die ausgedrueckten qualitativen Ausfuehrungen in der Form der gotischen Kirchen kennzeichnet. Dieser Bautyp dauerte bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Dann entstand durch die tuerkischen Durchbrueche eine wirtschaftliche und politische Krise, die Veraenderung eines Teils der Bevoelkerung verursachte allgemeine Rezession, und der Bau der Kirchen hoerte auf.

THE SACRAL ARCHITECTURE OF VINODOL DURING MIDDLE-AGES

S u m m a r y

The aim of this work was to complement previously published informations on the number and conditions of majority of middle-aged churches found on the territory of Vinodol. Under respective consideration were also the closeness and sites of the antique and late antique finds and possible locations of early Christian worship places. We have further description of the historical vacuum interval between the 7th to 12th c., which is the time of a slow and unefficacious Christianization of this part of Croatia governed by Ban, which is proved also by a markedly pagan character of the old-Croatian grave-yards of that time. With the establishment of the Diocese of Krbava some time middle 12th c. began systematic process of the construction of churches. So, during the subsequent two centuries was completed construction of almost all today well known sacral objects. The rustic look and relatively modest constructive skill, deficient in high-quality works in moulding the stone sculptures, are characteristic for all the constructions of that time. In the second half of the 14th c. started construction of Gothic style churches, which continued until early 16th c. when, due to economic, political and safety crisis, as a result of Turkish raids and also because of the exchange of a part of population, general recession and cessation in the construction of churches took place.